

Underlag till en nationell strategi för digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande

Inledning

Riksarkivet har i regeringsbeslut den 11 november 2009 (Ku 2009/2152/KT) fått i uppdrag att till den 9 april 2010 inkomma med underlag till en nationell strategi för digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande. Uppdraget har beretts på följande sätt:

En intern beredningsgrupp med representanter för berörda avdelningar inom Riksarkivet har sammanställt myndighetens svar. Arbetet har skett i nära kontakt med andra kulturarvsmyndigheter inom ramen för de riktade aktiviteter kring regeringsuppdraget som organiserats av ABM-centrum. Därutöver har Riksarkivet, som ett led i myndighetens uppdrag att ha nationell överblick över arkivfrågorna och följa arkivverksamheten i landet, skickat en enkät till ett drygt fyrtiotal arkivinstitutioner. 14 stycken har svarat, och resultaten redovisas i underlagstexten nedan.

Riksarkivet skiljer sig från övriga kulturarvsinstitutioner genom sitt uppdrag att särskilt verka för utveckling av metoder för framställning, bevarande och tillgängliggörande av handlingar som ett led i förvaltningsutvecklingen. Detta påverkar både bilden av nuläget och vilka framtida utmaningar och möjligheter som Riksarkivet står inför när det gäller digitalisering, elektronisk tillgång samt digitalt bevarande.

Sammanfattning

Insatser och pågående projekt samt resultaten hittills

Riksarkivet har arbetat under lång tid med frågor om såväl digitalisering som elektronisk tillgång till arkivens innehåll och digitalt bevarande. Ända sedan 1970 har vi tagit emot och bevarat handlingar i ursprungligt digitalt format som levererats från statliga myndigheter, och på detta område är Riksarkivet en av pionjärerna internationellt sätt.

Vad gäller digitaliseringen koncentrerades verksamheten inledningsvis på att skapa en bra grund för registreringen om och ur arkivbestånden dels genom deltagande i arbetet med att skapa internationella beskrivningsstandarder inom arkivområdet, dels genom att utveckla

nationella tillämpningar av dessa standarder. Resultatet blev en Nationell arkivdatabas (NAD) med uppgifter om ca 100 000 arkiv som förvaras hos arkivinstitutioner, bibliotek och museer runt om i Sverige.

Nästa område att fokusera på blev bilddigitalisering. Den analoga kameratekniken övergavs till förmån för den digitala och kom att användas i första hand för reproduktionen av Lantmäteriets historiska kartmaterial och det svenska folkbokföringsmaterialet. Idag har Riksarkivet över 87 miljoner digitala bilder lagrade, vilket motsvarar ca 2 hyllmil handlingar av de totalt ca 70 hyllmil som förvaras inom Riksarkivet och de kommunala institutioner som har arkivuppdrag åt staten. Av dessa bilder är drygt 30 miljoner åtkomliga via Internet. Därutöver finns det närmare en miljon bilder av bl a brandförsäkringar, folkräkningar och annat material som digitaliserats i särskilda projekt och som tillgängliggörs i särskild ordning på Riksarkivets webbsidor. Databärarna för analoga ljud- och videoupptagningar är inte hållbara över tid, och därför digitaliserar Riksarkivet av bevarandeskäl runt 1000 analoga videoband och lika många ljudband per år. Totalt har Riksarkivet närmare 21 000 speltimmar ljud, video och spelfilm samt ca 500 optiska skivor med multimediamnehåll.

Den stora mängden digitala bilder ställde snabbt krav på en robust och kvalitetssäker produktionslinje och på ett utvecklat digitalt arkiv för att framtidssäkra och tillgängliggöra resultatet. Det senare kravet sammanföll i tiden med ett växande behovet av att ta hand om digitala leveranser i olika format från den statliga e-förvaltningen. Sedan några år tillbaka sker därför en genomgripande utveckling av Riksarkivets modeller, metoder och verktyg för det digitala bevarandet.

Särskilda utmaningar och möjligheter som den digitala tekniken innebär

Den kanske främsta utmaningen som Riksarkivet står inför är att förhindra att samhället drabbas av en digital minnesförlust. Det handlar alltså om att åt eftervärlden säkra den digitala information som i en allt snabbare takt skapas i den offentliga e-förvaltningen men också inom den enskilda sektorn. Informationen ska inte bara bevaras fysiskt, utan det ska också vara möjligt att komma åt och förstå den.

Andra utmaningar är också att säkra analoga ljud- och videoupptagningar som idag lagras på icke beständiga databärare samt att förhindra att några få generationer sliter ut de mest frekvent nyttjade delarna av det skrivna kulturarvet. Den digitala tekniken ger här nya möjligheter.

Digitaliseringen kan ses som nyckeln till arkivens skattkammare, och att med ny teknik sprida arkivmaterialet och informationen om den på Internet ger både nya användningsområden och ett ökat nyttjande. En av de utmaningar som debatteras flitigast är användningen av sociala medier i kulturarvsmyndigheternas kommunikativa strategier.

Digitaliseringen och nyttjande av digital teknik i övrigt öppnar också för rationaliseringar och effektiviseringar i ärendehantering, både hos kulturarvsmyndigheterna själva och på arkivområdet också inom de arkivbildande myndigheterna, dvs det man idag kallar e-förvaltningen. Samtidigt ger den ökade mängden digital information Riksarkivet nya utmaningar när det kommer till att göra den tillgänglig och användbar även för framtidens forskare och medborgare.

Regeringens e-delegation ger Riksarkivet möjligheter att fortsätter att lyfta fram arkivfrågornas betydelse både för ett lyckat genomförande av e-förvaltningen och för möjligheterna att säkra den moderna statsförvaltningens arkiv för kommande generationer.

Inom kulturarvsområdet ger den digitala tekniken nya möjligheter till samverkan mot gemensamma mål. Utmaningen ligger i att kunna samordna sig.

Riksarkivet förordar följande prioritering vid digitalisering

- material som är på väg att förstöras
- material som gynnar en rationell och effektiv ärendehandläggning (e-förvaltning)
- material som nyttjas av flera användarkategorier och för olika ändamål; vid Riksarkivet innebär det de stora grundläggande arkivserierna i samhället.

Identifierade samarbetsområden

Riksarkivet ser det som angeläget att fortsätta och fördjupa samarbetet med i första hand de centrala kulturarvsinstitutionerna. Inriktningen bör vara att vidareutveckla samsökningstjänster och etablerade beskrivningsstandarder så att samsökmöjligheterna ytterligare kan förbättras, vidga det tekniska erfarenhetsutbytet och samarbetet, samutnyttja digitaliseringsanläggningar och samverka kring digitalt bevarande.

Hur samverkansformerna ska utformas får anpassas efter hand, men det är rimligt att tänka sig att ABM-centrum får en tydligare roll. ABM-centrum har också uppmärksammas internationellt som ett bra exempel på ABM-samordning,

Gemensamma söktjänster

Den utveckling som inletts mot gemensamma söktjänster på Internet bör utvecklas vidare. Grunden är en basregistrering med hög kvalitet som följer överenskomna standarder och gemensamma regelverk.

Samverkan kring digitaliseringsteknik och gemensam infrastruktur

Riksarkivet kan idag enligt sin instruktion erbjuda digitaliseringstjänster åt offentlig sektor utan att det ses som konkurrenshämmande gentemot privata aktörer. Kungl. biblioteket bör ha en motsvarande möjlighet inom sitt område. Därmed skapas en grund för samutnyttjande av digitaliseringsanläggningarna inom kulturarvsområdet. Den erfarenhet och kunskap som finns vid dessa anläggningar kan också bli grunden för ett svenskt kompetenscentrum inom digitaliseringsområdet. Ett sådant centrum skulle t ex kunna ha till uppgift att genomföra program för utbildning och erfarenhetsutbyte samt ramavtalsupphandlingar av teknisklösningar som omfattar för hela kulturarvsområdet.

Distributionen av den digitaliserade informationen till forskare och allmänhet begränsas idag av att kulturarvsinstitutionerna har olika förutsättningar för att kommunicera digitalt. De som nyttjar kommersiella aktörer begränsas av de förutsättningar som gäller för respektive marknadsaktör i fråga om bl a pris, kapacitet och geografisk spridning. En rimlig slutsats är att SUNET:s uppdrag vidgas till att omfatta fler kulturarvsinstitutioner än idag.

Gemensamt digitalt arkiv för kulturarvssektorn

Institutioner som digitaliserar sin information drar på sig stora kostnader för att bevara den. Att enas kring en gemensam lösning för ett digitalt arkiv för kulturarvssektorn skulle därför ge stora samordningsvinster.

E-delegationen föreslår att sk utvecklingsansvariga myndigheter utses för olika utvecklingsområden inom e-förvaltningen. På motsvarande sätt skulle bl a Riksarkivet kunna ges uppdraget som utvecklingsansvarig myndighet för digitalt bevarande inom kulturarvsområdet. Kulturarvsinstitutionerna slipper därmed att utveckla eller upphandla egna digitala arkiv. En gemensam funktion för digitalt arkiv kan enligt Riksarkivets beräkningar produceras till lägre kostnad och ge högre kvalitet än om varje institution utvecklar sin egen lösning. Det gäller såväl inom e-förvaltningen som inom kulturarvsområdet.

Riksarkivets digitala arkivbestånd och dess användning

Det digitala materialets omfattning och ursprung

Riksarkivet, inklusive Krigsarkivet och landsarkiven, förvarar idag totalt drygt 70 hyllmil pappershandlingar. Åtta av dessa utgörs av privata arkiv, och där ingår även nära 3,5 hyllmil kommunalt material som framför allt förvaras i stadsarkiven i Stockholm och Malmö samt till en del i Värmlandsarkiv.

Riksarkivets digitala samlingar består av handlingar med olika tekniskt ursprung och tillhandahållande. Där ingår handlingar som

- överförs till digital form i egen regi och tillgängliggörs via Riksarkivets webbsidor
- överförs till digital form av annan aktör men tillgängliggörs via Riksarkivets webbsidor
- har tagits emot i digital form (*born digital*), i första hand från statliga myndigheter, och tillgängliggörs i elektronisk form på begäran, dock inte via Riksarkivets webbsidor.

Därutöver har delar av Riksarkivets arkivbestånd

- överförs till digital form i egen regi men lagras och tillgängliggörs av annan aktör
- överförs till digital form av annan aktör som också lagrar och tillgängliggör handlingarna.

Frågor om det digitala materialet och dess användning

(1) Hur stor andel av samlingarna är digitaliserade respektive ursprungligen i digitalt format? Det bör vidare specificeras vilka delar av samlingarna eller vilka materialkategorier som är digitaliserade och i vilken utsträckning.

Digitaliserade handlingar

Av de 70 hyllmil pappershandlingar är ungefär 3 % digitaliserade, vilket motsvarar drygt två hyllmil. Huvuddelen av det som digitaliserats är statligt material, varav 75 % utgörs av folkbokföringsmaterial från 1600-talet fram till 1990. I kvantitativa termer rör det sig i dagsläget om drygt 87 miljoner bilder varav drygt 30 miljoner är tillgängliga via Internet. De återstående ej publicerade bilderna är modernt folkbokföringsmaterial som omfattas av

bestämmelserna i Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) samt i Personuppgiftslagen (1998:204), se vidare fråga 5 nedan. En del av denna bildskanning utförs sedan 2006 i samarbete med Mormonkyrkan, som på 1950- och 60-talen mikrofilmade äldre delen av folkbokföringsmaterialet fram till 1860. Dessa mikrofilmer digitaliseras nu i USA för att sedan bli tillgängliga via Riksarkivets webbplats. Projektet kommer att ha avkastat drygt 15 miljoner bilder när det avslutas under våren 2010.

Utöver de 87 miljoner bilderna finns ytterligare närmare en miljon bilder av bl a brandförsäkringar, folkräkningar och annat material som digitaliserats i särskilda projekt och som tillgängliggörs i särskild ordning på Riksarkivets webbsidor.

Totalt förvarar Riksarkivet drygt 3 miljoner kartor och ritningar. Av dessa är drygt 30 000 digitaliserade, vilket motsvarar ca 1 %. Därutöver har Riksarkivet i samarbete med Lantmäteriet producerat ca 80 miljoner digitala bilder från kartmaterial. Arbetet beräknas bli klart under 2011. Originalmaterialet i form av historiska kartor med tillhörande akter har levererats till Riksarkivet och ingår i totalsiffran över Riksarkivets arkivbestånd, medan de digitala reproduktionerna av materialet förvaras och distribueras av Lantmäteriet. De är tillgängliga för handläggare vid såväl Lantmäteriet som Riksarkivet, och 40 miljoner av bilderna kan även nås av allmänheten via Lantmäteriets webbplats.

Riksarkivet har uppemot 14 miljoner fotografier, till stor del passfoton och foton på frisläppta fångar. Av dessa är knappt 1000 digitaliserade.

Materialkategorin ljud och video utgör en särskild problematik, eftersom databärarna för analoga ljud- och videoupptagningar inte är stabila och kommer att förstöras med tiden. För att rädda informationen åt eftervärlden digitaliseras därför allt analogt ljud- och videomaterial som levereras till Riksarkivet. Det finns dock mycket material av denna kategori kvar ute hos myndigheterna och som kommer att kräva särskilda räddningsinsatser för att kunna bevaras.

I dagsläget beräknas mängden analoga ljudupptagningar som Riksarkivet förvarar till 13 000 speltimmar, videoupptagningarna till 6 600 och spelfilmen till ca 1000 timmar. Till detta kommer runt 500 optiska skivor med multimediam innehåll. I dagsläget digitaliseras i runda tal 1000 analoga videoband och lika många ljudband per år.

Det finns en rad privata och kommersiella aktörer som exempelvis företagen ArkivDigital och Genline som digitaliserar handlingar som förvaras vid Riksarkivet för spridning till sina respektive avnämare. ArkivDigital har i dagsläget drygt 20 miljoner bilder tillgängliga via Internet medan Genline på motsvarande sätt har gjort drygt 18 miljoner bilder tillgängliga. På samma sätt digitaliseras material av nationella och internationella forskningsinstitutioner som t ex Ajtte museum i Jokkmokk och olika finska och norska universitet som digitaliserar samiskt arkivmaterial och distribuerar det på webben. Ett annat exempel är Research Center for Eastern Europe University of Bialystok i Polen som gör motsvarande för handlingar om Polens historia.

Man kan naturligtvis känna viss tveksamhet till att samma arkivmaterial på detta sätt digitaliseras både av Riksarkivet och andra aktörer, men Riksarkivet har förutom tillgängliggörandet även att vid sin digitalisering ta hänsyn till bevarande- och effektivitetsskäl. Frekvent använt arkivmaterial får inte slitas ut av några få generationer

forskare, och det är också viktigt att ärendehandläggningen vid Riksarkivet blir rationell och effektiv genom att personalen kan handlägga t ex folkbokföringsärenden direkt vid datorn.

Handlingar i ursprungligt digitalt format

Sedan den första leveransen av elektroniska handlingar överlämnades till Riksarkivet år 1970 har sammanlagt ca 2,5 Tbyte levererats från statliga myndigheter. Innehållet fördelar sig idag så att 40 % kommer från SCB, 40 % från RSV, 5 % utgörs av statliga räkenskaper och 15 % har övrigt innehåll. Här ingår bl a ett mindre antal levererade webbplatser och ca 50 000 digitala fotografier. Mängden data är dock förhållandevis liten i jämförelse med arkivfilerna för det arkivmaterial som Riksarkivet digitaliserat. Det uppgår idag till ca 1 000 Tbyte och beräknas att bli fördubblat inom några år.

Antalet leveranser av elektroniska handlingar har varierat kraftigt de senaste åren. Det beror framför allt på Riksarkivets begränsade möjligheter att samtidigt ta emot flera leveranser av detta slag, särskilt om de är komplicerade. Idag tillåts i stort sett bara leveranser från myndigheter som läggs ned och där verksamheten inte övertas av någon annan myndighet. De statliga myndigheterna förvarar därför stora digitala arkivbestånd som väntar på att levereras. Situationen är i korthet följande:

En allt större del av de handlingar som används i myndighetens handläggning digitaliseras. Detta gäller särskilt handlingar inom de ekonomisk- och personaladministrativa områdena men i allt större utsträckning även handlingar som nyttjas för handläggning inom myndigheternas kärnverksamheter. Samtidigt är det en strävan att övergå från att skanna inkomna pappershandlingar till att erbjuda medborgare och företag möjlighet att kommunicera med myndigheten helt digitalt. Ett exempel är den pågående övergången från pappersfakturor som skannas till Svefakturan i XML-format, e-deklarationer m.m. Digitaliseringen hos de statliga myndigheterna kan därmed förväntas minska medan mängden handlingar som skapas digitalt kommer att öka.

Ett exempel på en myndighet med en omfattande hantering av elektroniska handlingar som ska bevaras och med tiden hamnar hos Riksarkivet är Lantmäteriet, vars totala digitala bestånd i dagsläget omfattar omkring 450 TByte (siffran inbegriper både handlingar som skapats digitalt och sådana som digitaliserats). Till detta kommer en miljon flygbilder som ska digitaliseras och en årlig tillväxt om ca 1 miljon ärenden som handläggs digitalt på inskrivningskontoren.

Ett annat exempel är CSN, där tillväxten av inkommande handlingar i dag är drygt 5 miljoner digitala "sidor" per år, varav 80 % är digitaliserade och 20 % är skapade digitalt.

Ytterligare ett exempel rör Skatteverket, där tillväxten i e-arkivet kan beräknas till drygt 1 TByte per år, vilket motsvarar drygt 25 miljoner handlingar. Till detta kan läggas redan digitaliserade handlingar om drygt 8 TByte och 30 TByte handlingar och uppgifter i databaser som växer med 25 % per år. I detta fall beräknas dock att endast 2-3% av handlingarna ska bevaras för framtiden och därmed levereras till Riksarkivet.

2005 skickade Riksarkivet ut en enkät för att kartlägga ADB-upptagningarna hos statliga myndigheter. Svaren visar på en långt gången datorisering där ca 75 % av myndigheterna har någon form av datoriserad diarieföring och ekonomiredovisning. Detta ligger i linje med ambitionen om en effektiv e-förvaltning så som den presenterats i e-delegationens olika betänkanden. En ny enkät kommer att skickas ut under våren 2010.

Situationen hos andra arkivinstitutioner

Hos de arkivinstitutioner som besvarat Riksarkivets enkät har en digital reproduktion av bestånden endast skett i begränsad omfattning. Vid hälften av de svarande institutionerna har överhuvudtaget inget material digitaliserats. Hos de institutioner där digitalisering skett, har man framför allt riktat in sig på digitalisering av det fotografiska materialet. I något fall har man även tagit sig an kartor, ritningar och ljud- och videoupptagningar. Endast en av institutionerna i undersökningen, Forskningsarkivet vid Umeå universitet, uppger att de har påbörjat digitalisering av de traditionella pappershandlingarna. Här digitaliserar man även material som för forskares räkning lånas in från andra institutioner, bl.a. Riksarkivet och Kungl. biblioteket.¹

(2) I vilken utsträckning är register och kataloger digitaliserade samt i vilken utsträckning de är kompatibla med register och kataloger hos andra institutioner?

Även om det är en ambition att arkivbestånden ska vara förtecknade, finns det hos alla arkivinstitutioner mer eller mindre stora balanser av oförtecknade arkiv. Första steget i tillgängliggörandet är att förteckna arkiven, och detta är också ett grundkrav för att digitaliserade handlingar ska kunna struktureras och återsökas på ett meningsfullt sätt. Strategin vid skapandet av den Nationella arkivdatabasen (NAD) i början av 1990-talet var därför att uppmana till en grund men bred standardiserad registrering av arkiv som förvarades hos arkivinstitutioner, bibliotek och museer runt om i landet. Därmed skapades en överblick som arkivarier och forskare tidigare saknat. Därefter skulle en fördjupad beskrivning göras av sådant material som de enskilda arkivarierna ville marknadsföra som särskilt forskningsintressant.

NAD omfattar idag (mars 2010) referenser till ca 100 000 arkiv och samlingar från drygt 80 svenska arkiv, bibliotek och museer, inklusive Riksarkivet. I anslutning till databasen finns även information om administrativa gränsförändringar från 1600-talet fram till 1990-talet, som ofta är en nyckel till regionala statliga myndigheters arkiv, och ett register över ca 700 arkivinstitutioner med kontaktuppgifter. Riksarkivet arbetar kontinuerligt med att försöka få fler arkivförvarande institutioner att delta i NAD. Sedan något år tillbaka finns färdiga rutiner för enkel överföring av data från de institutioner som använder något av de två ledande kommersiella arkivredovisningssystemen i Sverige, KLARA och Visual Arkiv.

Riksarkivets eget interna arkivinformationssystem (Arkis), som naturligtvis ingår i NAD, innehåller beskrivningar av 70 000 arkiv, och av dessa är 70 % beskrivna ner på volymnivå. 20 % av Riksarkivets kartor och ritningar är registrerade, medan motsvarande siffra för fotografier är 0,07 % beroende på att man normalt inte registrerar de enskilda fotografierna utan endast de handlingar som de är en del av. Så förtecknas exempelvis ett fotoalbum över frigivna fångar men inte de enskilda fotografierna i albumet.

Totalt finns det inom Riksarkivet digitala register omfattande närmare 20 miljoner registerposter. De utgörs framförallt av folkräkningarna för åren 1880, 1890 och 1900 som

---

¹ De som besvarat enkäten är Arkivcentrum Örebro län, Skånes Arkivförbund, TAM-Arkiv, Forskningsarkivet vid Umeå universitetsbibliotek, Arkiv Västmanland, Sveriges Dövhistoriska Sällskap, Nykterhetsfolkets länsarkiv i Halland, Arkiv Gävleborg, Arkivcentrum i Dalarna, Arkivet för UFO-forskning, Föreningen Företagens arkiv i Sörmland, Föreningsarkiven i Stockholms län, Sigtuna-stiftelsen och Folkrorelsearkivet i Västerbotten.

omfattar 14,5 miljoner registerposter. Därutöver finns också register över födda, döda och vigda, exempelvis Demografisk Databas Södra Sverige (DDSS) som nu innehåller närmre 1,4 miljoner uppgifter, by- och gårdsregister, register över regeringsbeslut, brevskrivarregister samt bouppteckningsregister. Vidare kan även nämnas Svenskt diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev med 40 000 brev, utgivningen av Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling med drygt 5 800 brev och Svenskt Biografiskt Lexikon där den digitala utgåvan täcker 31 av de 33 tryckta banden, vilket motsvarar ca 25 000 teckentolkade sidor med nära 14 000 ingångar och drygt 9 000 biografier .

Det återstår fortfarande ett stort antal manuella register att digitalisera, men man kan bestämt hävda att huvuddelen av de viktigaste registren nu finns i digital form. Man kan alltid skapa nya register och sökmedel som underlättar åtkomsten till informationen, exempelvis har det talats om att digitalisera länsstyrelsernas diaries från 1700- och 1800-talen.

Ett särskilt problem utgör de pappersleveranser från statliga myndigheter som kräver speciella digitala sökapplikationer för att det ska vara möjligt att söka effektivt i det levererade materialet. Ett antal sådana applikationer utvecklas varje år av Riksarkiv.

Ett unikt namnregister till samtliga personer som dokumenterats i Sveriges kyrkoböcker håller på att skapas i samarbete med amerikanska Mormonkyrkan, se vidare bilaga 3. Registret kommer att på många sätt revolutionera den personhistoriska forskningen, då det öppnar för forskning på mikronivå som inte har varit möjlig tidigare. Namnregistret kommer att bli fritt tillgängligt på Riksarkivets och mormonernas webbsidor och länkas till de digitaliserade originalhandlingar där namnen förekommer.

Det kan också noteras att en stor del av de handlingar i ursprungligen digitalt format som levererats till Riksarkivet kan betraktas som register i någon mening. Det material som levererats från SCB och skattemyndigheterna är i många fall register över större delen av befolkningen.

De arkivinstitutioner som besvarat den enkät som Riksarkivet skickat ut, ligger överlag långt framme när det gäller den datoriserade registreringen av sina arkiv och samlingar. Detta gäller även för deras bestånd av särskilda materialtyper, t.ex. kartor, ritningar och fotografiskt material. Hos fler än hälften av de svarande används något av de etablerade, kommersiella arkivredovisningssystemen (KLARA eller Visual Arkiv), vilka följer etablerad standard för utbyte av metadata. Registreringen blir därmed kompatibel med kataloger hos andra institutioner och med NAD.

(3) Vilka delar av samlingarna som består av material som är, eller kan förväntas vara upphovsrättsligt skyddat och där upphovsrätten tillkommer en annan institution?

De delar av arkivinformaten i statliga och kommunala arkivmyndigheter som framförallt berörs av upphovsrätt är kartor, olika typer av bildkonst, musikaliska verk och diktverk, men också ljud- och bildinspelningar, fotografier mm. Annat material som skyddas av upphovsrätt är de mikrofilmer, mikrokort och digitala bilderna av arkivmaterialet, som är en del av Riksarkivets och landsarkivens ämbetsarkiv, och fotografier som tagits i tjänsten i olika sammanhang. Hur stor del som sammantaget berörs är svårt att uppskatta, eftersom någon bedömning av olika objekts verkshöjd aldrig gjorts. Upphovsrättsfrågan är inte central hos arkivinstitutionerna på samma sätt som hos bibliotek och museer, men den finns där och måste hanteras, se vidare bilaga 1.

(4) Hur användarmönstren har utvecklats över tid vad gäller digitalt tillgängligt material (antal besök på hemsidor, antal visningar eller nerladdningar etc.).

Sett över några år är tendensen att antalet besök i Riksarkivets totalt 11 egna forskarsalar och de tre där statligt material hanteras på uppdrag (Stockholms stadsarkiv, Malmö stadsarkiv och Värmlandsarkiv) sjunkit kraftigt, från 106 000 besök år 2000 till 77 000 år 2009, en minskning med 28 % som får ses som en följd av att allt mer arkivmaterial görs tillgängligt via Internet. Samtidigt har framtagningen av arkivvolymerna gått från 175 000 år 2000 till en bottennotering med 127 000 år 2007 för att sedan stiga till 157 000 år 2009. Antalet forskarförfrågningar visar på en dramatisk ökning från 35 000 år 2000 till 165 000 år 2009, vilket är en konsekvens främst av att Riksarkivet tagit emot alltmer modernt arkivmaterial från myndigheterna men också av att arkivens ökande tillgänglighet via Internet genererar följdfrågor. Antalet besök på Riksarkivets webbsidor steg år 2009 med ca 30 procent jämfört med året innan och uppgick till 1,1 miljon.

Statistik över hur arkiven används visar på en ökad användning av vissa källserier. Antalet öppnade digitala mantalslängder på Riksarkivets webbsidor ökade från 296 000 år 2007 till drygt 416 000 år 2008. Mantalslängderna är ett exempel på en längre källserie som Riksarkivet valt att digitalisera, och den sträcker sig från 1642 till 1820. Att digitalisera längre källserier ökar användbarheten jämfört med att digitalisera enskilda volymer här och där som både begränsar användbarheten och är mindre rationellt ur arbetssynpunkt.

Totalt sett leder en digitalisering och en spridning på Internet till en ökad användning av arkivmaterialet och att nya användargrupper tillkommer. Forskare av olika slag som har tillgång till digitala bilder upptäcker arkiven på ett nytt sätt. De är idag oftast också mer pålästa än tidigare och ställer andra frågor till materialet, vilket leder till att de efterhand upptäcker andra arkivkällor som kan vara relevanta men kanske inte så kända. Är dessa nyupptäckta källor också digitaliserade förkortas forskningsprocessen avsevärt.

Digitaliseringen ses ofta med rätta som nyckeln till arkivens skattkammare, men man bör heller inte förbise bruket av medhavd digitalkamera i forskarsalarna. Det har medfört att besökande allmänhet och forskare under några få besök själva kan digitalfotografera arkivhandlingar för eget bruk för att sedan bedriva sitt forskningsarbete hemma. En riktigt ihärdig "fotograf" kan ta uppemot 1000 bilder under en dag. De bilder som produceras på detta sätt kommer inte arkivinstitutionerna till godo, men de bidrar oftast till en ökad användning av arkivmaterial genom att många arkivanvändare lägger ut sina egna digitala bilder på Internet.

Digitaliseringen har också bidragit till en rationalisering av ärendehantering vid Riksarkivets olika avdelningar genom att handläggningen i ökad utsträckning kan ske direkt i datorn utan att originalhandlingarna i arkivdepån behöver konsulteras. Detta sparar både handläggarnas ryggar och minskar slitaget på handlingarna. Men även om originalhandlingarna måste användas, kan handläggarna med hjälp av mobil digitaliseringsutrustning skapa digitala kopior direkt i arkivdepån, vilket underlättar handläggningen avsevärt. Exempelvis besvaras 75 % av alla ärenden vid landsarkivet i Härnösand elektroniskt.

(5) Hur stora delar av det digitala materialet som är tillgänglig via Internet, respektive hur stor andel som endast finns tillgängligt för egen personal eller i samband med fysiska besök vid institutionen.

Riksarkivets totala antal digitala bilder uppgår, som tidigare nämnts, till över 87 miljoner, varav drygt 30 miljoner finns tillgängliga via Internet mot avgift, se även nedan under fråga 8. Nära 45 miljoner bilder omfattas av sekretess och kan inte tillgängliggöras för allmänheten p g a reglerna i Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), medan drygt 11 miljoner bilder inte kan göras tillgängliga via Internet p g a Personuppgiftslagens (1998:204) bestämmelser. De senare bilderna finns dock tillgängliga för besökare i Riksarkivets forskarsalar.

Av de närmare 20 miljoner registerposter som finns på Riksarkivets webbplats är endast en liten del fritt tillgängliga, medan återstoden på samma sätt som de digitala bilderna är åtkomliga mot en avgift. Samtliga registerposter är dock tillgängliga i Riksarkivets forskarsalar.

Det som idag är fritt tillgängligt på Internet är bl a NAD, Demografisk Databas Södra Sverige (DDSS) samt ett brevskrivarregister med information om 400 000 brev vid fem institutioner, nämligen Kinda lokalhistoriska arkiv, Kungl. biblioteket, Linköpings stiftsbibliotek, Nationalmuseum och Riksarkivet.

Det material i ursprunglig digital form som levererats till Riksarkivet sedan 1970-talet har också varit tillgängligt under samma tid, dock ej över Internet. Användarna har genom åren i första hand varit ett stort antal forskningsprojekt, särskilt inom det medicinska området. Utlämnande har oftast kunnat ske via avtal med de datacentraler som projekten nyttjat.

(6) I vilken utsträckning det digitala materialet är tillgänglig via externa system, t ex Europeana och K-samsök, men även kommersiella aktörer som Google.

40 miljoner av de 80 miljoner digitala bilder av historiska kartor, som Riksarkivet sedan 2003 producerat i samarbete med Lantmäteriet, är nåbara via Lantmäteriets webbplats. Reproducerat genealogiskt källmaterial som förvaras hos Riksarkivet är också, som tidigare nämnts, tillgängligt via webbsidor hos ArkivDigital (drygt 20 miljoner) och Geline (18 miljoner).

Hela innehållet i NAD ingår i söktjänsten Sondera som lanserades under våren 2009. Sondera är resultatet av ett samarbete med Kungl. biblioteket och möjliggör samtidig sökning i NAD och i Kungl. bibliotekets databaser LIBRIS och SMDB (Svensk mediedatabas).

Riksarkivet har vidare levererat information för externt tillgängliggörande till en rad olika EU-projekt såsom LEAF-projektet (170 000 registerposter), QVIZ-projektet (20-tal miljoner bilder), Europeana (en provleverans på ett hundratal beskrivningar med tillhörande digitala bilder) samt projektet APEnet, som under våren kommer att få en provleverans på runt 1000 arkivbeskrivningar med tillhörande digitala bilder. Syftet med APEnet är bl a att skapa en europeisk motsvarighet till NAD med arkivbeskrivningar från hela Europa, men också att tjäna som en väg in i Europeana för arkivens digitaliserade innehåll.

Under senare år har även Riksarkivets samarbete med museisektorn accelererat i anslutning till utvecklingen av den samordnade distribuerade söktjänsten på museiområdet, K-samsök. Men Riksarkivet har ännu inte gjort någon information åtkomlig den vägen.

Ett samarbete har inletts mellan Riksarkivet och Folke Bernadotte Akademien (FBA) för digitalisering av handlingar och fotografiskt material hos Riksarkivet. FBA gör årsvisa beställningar i mån av finansiella resurser. Hittills har ca 1 miljon digitala bilder framställts åt FBA som tillgängliggör dem via Akademiens webbplats.

Myndighetens arbete och resultatet av arbetet med digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande

Bakgrund

Riksarkivet har under lång tid arbetat med digital information och digitala leveranser och mottog sina första magnetbandsleveranser år 1970. Internationellt sett är Riksarkivet därmed en av pionjerna på området. Ursprungligen bedrevs arbetet på en relativt basal nivå med få specialutvecklade verktyg, men sedan några år tillbaka pågår en genomgripande utveckling av Riksarkivets digitala bevarande, se vidare fråga 11.

I mitten av 1980-talet inleddes arbetet med att upprätta digitala sökregister till handlingar som förvaras inom det svenska arkivväsendet. Detta resulterade så småningom i byggandet av NAD, som blev färdig i en första version i början av 1990-talet och innehöll uppgifter om arkivinformer som förvaras på arkiv, bibliotek och museer runt om i landet. Riksarkivet tog här sitt sektorsansvar och såg till att beskrivningar av förvarade arkiv följde en nationell tillämpning av internationellt framtagna beskrivningsstandarder. Strategin var inledningsvis att genomföra en grund men bred registrering för att skapa överblick och därefter följa upp med fördjupade beskrivningar av mer forskningsintressant material som arkivarier ville lyfta fram. Genomförandet skedde framför allt i form av arbetsmarknadsprojekt som under 1990- och 2000-talen kom att fylla Riksarkivets arkivinformationssystem med uppgifter.

I början av 2000-talet påbörjades en digitalisering i stor skala av arkivhandlingar, och då framför allt av Lantmäteriverkets historiska kartor och av äldre kyrkoarkiv. De senare skannas i samband med att de överförs från Sveriges församlingar till respektive landsarkiv, ett arbete som kommer att vara slutfört 2013. Denna storskaliga skanning satte en stor press på organisationen vad gäller hanteringen av de digitala bilderna. Under gynnsamma förhållanden skapas upp till 100 000 bilder per dygn som sedan knyts till arkivredovisningen och tillgängliggörs via Internet. En årsproduktion digitala bilder ur kyrkoarkiv omfattar i arkivformat ca 40 Tbyte.

Frågor om arbetet och dess resultat

(7) Om det finns en digitaliseringsplan eller motsvarande, i vilken mån planens mål uppfylls samt vilka principer som gäller för att välja ut vad som ska digitaliseras och för mottagandet av digitalt material.

Digitalisering

Riksarkivet har sedan 2005 tillämpat en generell digitaliseringspolicy som tagits fram av Riksarkivets Samarbetsråd som är ett forum för diskussion mellan Riksarkivet och dess många användare. I rådet ingår, förutom Riksarkivets egen personal, representanter för Uppsala universitet, Forskningsarkivet i Umeå, Folkbildningsrådet, Kungl. biblioteket, Sveriges släktforskarförbund, Stockholms stadsarkiv, Svensk biblioteksforening, Riksbankens

jubileumsfond, Sörmlands museum, Historielärarnas förening och Sveriges hembygdsförbund. Samarbetsrådet fungerar som ett stöd för Riksarkivets utåtriktade arbete. Det är även ett forum för diskussion om skannings- och registreringsarbeten inom arkivområdet, med målsättningen att hjälpa Riksarkivet att tillgodose olika gruppers behov.

Policydokumentet *Att digitalisera det skrivna kulturarvet* pekar ut ett antal grundläggande samhällsnyttoaspekter för digitaliseringen inom arkivområdet som också kan sägas vara allmänna kriterier vid urvalet av vad som ska digitaliseras:

- Öka medvetandet om historiens roll i dagens samhälle
- Vara verktyg för kritisk informationssökning
- Bidra till fortbildning och livslångt lärande
- Tillgodose studie- och forskningsbehov
- Ge förutsättningar för flexiblare källanvändning

Vidare beskrivs hur digitaliseringen vid nuvarande Riksarkivet utvecklats, vilket i huvudsak skett i tre delvis parallella steg: (1) uppgifter om arkiv (var de finns och vad de innehåller), (2) uppgifter ur arkiv (sökregister samt databaser med uppgifter hämtade från arkiven) samt (3) digitala bilder av arkivhandlingar (skanning av originalhandlingar).

Med steg 1 (uppgifter om arkiv) avses särskilt NAD, som i äldre versioner föreligger i cd-form men idag finns på Internet (www.nad.ra.se).

Med steg 2 (uppgifter ur arkiv) avses databaser med sökregister och uppgifter ur arkiven som skapats i stor omfattning och under rätt lång tid, i första hand lokalt hos det tidigare Riksarkivet och hos landsarkiven samt inom ramen för SVAR:s verksamhet. Innehållet är oftast personrelaterat och baserat på demografiskt och judiciellt material i arkiven. På senare år har alltmer information av detta slag tillgängliggjorts som cd-produkter eller över Internet.

Med steg 3 (digitala bilder av arkivhandlingar) avses den digitala bildfångsten i kombination med olika former av anknytande registeruppbyggnad. Verksamheten är oftast externt finansierad i någon form och har hittills dominerats volymmässigt av de grundläggande informationssystemen med folkbokföringen 1895-1991 och lantmäterihandlingar (vid MKC) som tydligaste exempel. För snävare målgrupper har det genomförts arbeten som Oxenstiernaprojektet, Svenskt Diplomatarium, Äldre geometriska jordeböcker och projektet Medeltida pergamentsomslag samt äldre handritade kartor. Specifika handlingar som t.ex. Fångvårdsstyrelsens matriklar, fabriksberättelser och Älvsborgs lösen tillhandahålls via Riksarkivets webbplats. En annan infallsvinkel är de tematiska cd/dvd-skivor för olika stadsdelar med både registerinformation, dokument, ljud, foto och rörlig bild som ges ut av Stockholms stadsarkiv.

Det tredje steget är vad som idag brukar avses med digitalisering.

Rent praktiskt har de olika stegen genomförts på följande vis:

- (1) Standardiserade arkivbeskrivningar av förvarad arkivinformation har skapats inom ramen för NAD,
- (2) Digitalisering av äldre arkivförteckningar och register har i vissa fall utförts i samarbete med andra (t.ex. Demografisk Databas Södra Sverige) eller som större arbetsmarknadspolitiska satsningar och projekt såsom ALU-1000, SESAM och nu senast Accessprojektet, i andra fall utifrån skiftande förutsättningar och tidsperspektiv i den egna verksamheten.

(3) Bilddigitaliseringen har skett genom

- a) storskalig digitalisering vid egna anläggningar för bevarande och tillgängliggörande av bl a folkbokföringsinformation, kartor, ljud- och videoupptagningar mm
- b) behovsskanning ”on demand” vid respektive arkiv inom ramen för det sk DAF-projektet (DAF- Access) där användare fått peka ut de källmaterial man vill ha skannat.

Till digitaliseringspolicyn finns fogat ett förslag till prioriteringar som var ett resultat av en inventering som gjordes 2005. Förslaget bearbetades sedan vidare och användes som planeringsinstrument under de kommande fem åren. Inriktningen användes även när Accessprojektet påbörjades 2007. Under 2010 kommer digitaliseringspolicyn att revideras.

Även arkivförvarande institutioner i andra länder har utarbetat digitaliseringsstrategier/-policies enligt motsvarande modell som Riksarkivet för att styra sitt arbete. Som exempel kan nämnas Library and Archives Canada (LAC) som har som målsättning att mellan 2009-2014 skapa en kritisk massa av kanadensiskt digitalt material för att därmed öka tillgängligheten och användbarheten för Kanadas skrivna kulturarv. I strategin lyfts bl a fram fokusering på unikt material, satsning på massdigitalisering samt ökad åtkomlighet och användbarhet via Internet. Vidare betonas vikten av att bevara det skrivna kulturarvet samt understödja användningen av internationella standarder och metadata för återsökning. LAC avser att prioritera digitalisering av sökmedel, tidningar, ljud och video, statliga publikationer, kanadensisk litteratur samt statliga och privata handlingar.²

Digitalt skapat material

När det gäller mottagande av digitalt material finns tydliga riktlinjer i Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd för när leveranser från statliga myndigheter med detaljerade anvisningar för hur det går till, dvs vilka filformat och databärare som är godkända och hur medföljande dokumentation ska se ut etc. Vid vilken tid en leverans ska ske avgörs normalt genom frivillig överenskommelse mellan den levererande myndigheten och Riksarkivet. Detta gäller dock inte om en myndighet läggs ner eller då det finns speciell lagreglering i frågan.

För privata arkiv som överlämnas till Riksarkivet som en gåva eller deposition är situationen annorlunda. Det är oftast svårt för enskilda personer, organisationer eller företag att leva upp till samma leveranskrav som statliga myndigheter, utan här måste man anpassa sig efter förutsättningarna. Riksarkivet är därför tveksamt till att ta emot privata arkiv som innehåller ljud- och videoupptagningar, då detta material normalt för med sig stora bevarandekostnader som är svåra att få finansierade.

(8) I vilken utsträckning avgifter tas ut för tillgången till digitalt material, vilka bemyndiganden som finns för eventuellt avgiftsuttag samt vilka principer i övrigt som gäller för avgiftsuttag.

Riksarkivets digitala bilder och register tillhandahålls över Internet mot betalning. För att få tillgång till dem krävs att man abonnerar på en tjänst antingen för tre timmar, 10x3 timmar, månadsvis, halvårsvis eller för ett år. För arkiv, bibliotek och föreningar är abonnemangspriset beroende på antalet anslutna datorer. För universitet och högskolor finns Campusabonnemang. Alla abonnemangstyperna ger tillgång till alla databaser och allt inskannat material på Riksarkivets portal.

---

² LAC:s digitaliseringsstrategi finns på www.collectionscanada.gc.ca/digital-initiatives/012018-1100-e.html. (20100407)

Enligt Riksarkivets instruktion (2009:1593) § 32 ska Riksarkivet ta ut avgifter motsvarande full kostnadstäckning för digitalt tillgängliggörande som sker vid enheten Svensk arkivinformation. Dock är det fri tillgång till den avgiftsbelagda informationen på plats i Riksarkivets forskarsalar runt om i landet. Men, som redan nämnts under fråga 5, det finns även information som är fritt tillgänglig via Internet som t ex innehållet i NAD, Demografisk Databas Södra Sverige och några olika brevskrivarregister.

Vad gäller uppgifter ur digitalt skapat material så lämnas de ut mot avgift enligt Riksarkivets normala prislista. Det finns idag inget åläggande att lämna ut informationen i digital form, men då Riksarkivet enligt sin instruktion ska bistå forskningen sker utlämnande i digital form tämligen frekvent, främst till olika forskningsprojekt. Riksarkivet debiterar då enligt sin prislista och utifrån en beräknad självkostnad.

(9) Vilka typer av upphovsrättsligt skyddat material som gjorts tillgängligt digitalt och hur rättigheter i dessa fall inhämtats från rättighetshavarna samt kostnaderna för att publicera materialet digitalt.

Riksarkivet har hittills bara i något enstaka fall behövt hantera denna fråga. Ett särfall utgör Svenskt Biografiskt Lexikon som har behov av att publicera bilder i lexikonets nätversion. Problemet är här framförallt att identifiera upphovsmännen till dessa bilder, och avtalslicenser skulle kunna vara ett alternativ. Ett annan framkomlig väg kan vara Museiutredningens förslag.

För ytterligare information, se även fråga 3 ovan och bilaga 1.

(10) Vilka kommunikativa strategier som finns för att nå ut med digitalt material till olika grupper samt vilka insatser som har gjorts för tillgänglighet i den digitala miljön för grupper med särskilda behov.

Riksarkivets övergripande kommunikativa strategi är att till allmänheten via egna webblösningar kommunicera det digitala material som producerats utifrån önskemål och efterfrågan från olika intressegrupper i samhället. I detta ingår att underlätta återsökning med hjälp av standardiserade arkivstrukturer och/eller indexering på sökord. Därmed blir de egna söktjänsterna möjliga att anknyta till externa söktjänster (nationellt och internationellt) inom kulturområdet för att skapa bredd och djup i kommunikationen.

Tillgängligheten för grupper med särskilda behov är idag begränsad. Hittills har Riksarkivet satsat främst på nybörjarhjälp vid arkivforskning för att guida besökare rätt i olika söksystem, lathundar, förvaltningshistoriska översikter och indexeringssystem mm utan någon uttalad tanke på användare med funktionshinder. Webbssidorna är dock normalt anpassade för att underlätta för användare med funktionshinder och följer här Vervas krav i *Vägledning för 24-timmarswebben*.

Riksarkivet försöker också nå ut till sina användare via olika konferenser, genom Riksarkivets Samarbetsråd (se under fråga 7), deltagande i bokmässan i Göteborg och de årliga släktforskardagarna, kurser, arkivpedagogiska satsningar mm.

För ytterligare information, se bilaga 2.

(11) Hur det långsiktiga bevarandet av digitaliserat respektive ursprungsdigitalt material säkerställs.

Riksarkivet har, som tidigare nämnts, tagit emot digitala leveranser under lång tid och har tydliga riktlinjer och detaljerade anvisningar för hur det går till, dvs vilka filformat och databärare som är godkända och hur medföljande dokumentation ska se ut etc. Men under de senaste årtiondena har allt mer komplexa strukturer hos de system som använts inom statsförvaltningen ställt ökade krav på arkivmyndigheterna vid leveransmottagandet.

Riksarkivet inledde därför 2003 ett utvecklingsprojekt tillsammans med Luleå tekniska universitet för att ta fram nya rationella metoder för mottagande av digitala leveranser, tillgängliggörande och långsiktigt digitalt bevarande. Samtidigt påbörjades den storskaliga digitala skanningen som beskrivits ovan, och metoder och rutiner utvecklades för att på ett rationellt sätt ta hand om de uppemot 100 000 bilder som produceras varje dygn.

Resultaten av dessa utvecklingsåtgärder införs successivt in i verksamheten. För närvarande pågår ett omfattande arbete med att modernisera Riksarkivets IT- infrastruktur och digitala lagringsmiljö samt att utveckla och implementera ett kontrollramverk för mottagning av digitala leveranser och digitala bilder. Riksarkivets digitala arkivska leva upp till de internationellt framtagna riktlinjerna för konceptet ”*Trusted Digital Repository*” som på sikt kan förväntas att utvecklas till en internationell standard.

Riksarkivet utfärdade 2009 föreskrifter och allmänna råd som ställer krav på de statliga myndigheterna att upprätta en strategi för bevarande av sina elektroniska handlingar. Strategin ska bl.a. omfatta hur handlingarna ska framställas, överföras, hanteras, förvaras och vårdas under den tid som de ska bevaras. Det krävs också att myndigheterna utvecklar konkreta metoder i form av ett sk system för bevarande (e-arkiv).

(12) Vilka samarbeten med offentligt finansierade institutioner som har genomförts eller initierats inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande.

Riksarkivet och landsarkiven har över åren haft ett väl utvecklat och etablerat ABM-samarbete både nationellt och internationellt som lagt grunden för deltagande i de samsökningstjänster på Internet som nu växer fram runt om i världen

Fokus har legat på att identifiera gemensamma intresseområden, initiera utvecklingsprojekt och återföra resultaten till den egna verksamheten. Som exempel kan nämnas det mångåriga arbetet med beskrivningsstandarder för olika materialkategorier. Samtidigt som de gemensamma intresseområdena identifierades blev det också tydligt vad som var unikt för den egna verksamheten och därför behövde hanteras enskilt. Ett sådant område har exempelvis varit utveckla metoder för hur digitala leveranser från statsförvaltningen ska kontrolleras, lagras och tillgängliggöras.

Ett annat samarbetsområde har varit den storskaliga skanning som gjorts av bl a kartmaterial och där nu ett utvecklingsprojekt om skanning av dagstidningar är det senaste initiativet.

För närmare detaljer, se bilaga 3.

(13) Vilka samarbeten med privata aktörer, såsom företag, folkrörelser och andra ideella organisationer som har genomförts eller initierats inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande.

Samarbeten med privata aktörer har främst gällt att som sektorsansvarig arkivmyndighet uppmuntra och ge arkivinstitutioner i privat regi möjlighet att marknadsföra sina samlingar via NAD.

Hit kan även föras den storskaliga digitaliseringen av folkbokföringsmaterial på mikrofilm som genomförts i samarbete med Mormonkyrkan och den digitalisering som kommersiella aktörer som ArkivDigital och Genline genomför i Riksarkivet..

Nämnas bör även nämnas de arkivcentra som växt fram runt om i landet, där man samlokaliserar flera arkivinstitutioner för att dela på kostnader för arkivlokaler och forskarsalar mm. Som exempel kan nämnas Folkrörelsearkivet i Jämtlands län som delar lokal med landarkivet i Östersund, Värmlandsarkiv som delar lokaler med Folkrörelsernas arkiv Värmland, Landstingsarkivet och Sverige Amerika Centret samt Arkivcentrum syd som är ett samarbete mellan landsarkivet i Lund, Skånes arkivförbund, Region Skåne, Lunds universitet, polisen i Skåne och Lunds kommun.

För ytterligare uppgifter, se bilaga 3.

Utmaningar, möjligheter och prioriterade samarbeten

Övergripande reflektioner

Som framgår av framställningen ovan, har ett omfattande arbete genomförts och genomförs fortlöpande av Riksarkivet med såväl digitalisering som elektronisk tillgång till arkivbestånden och digitalt bevarande. Samtidigt bör beaktas att dagens situation och de utmaningar som följer av den är morgondagens möjligheter. Här presenteras några reflektioner kring detta.

Den del av kulturarvet – i Sverige och i andra länder – som är i digital form och görs tillgängligt via Internet växer snabbt. Detta skapar ett kvalitativt innehåll för alla människor med tillgång till dator, men stimulerar också till kulturell förståelse och förnyelse i vid mening genom att kulturarvet får ökad geografiskt spridning och därmed kommer till mer aktiv användning. IT ökar dessutom användningen av det digitala kulturarvet i undervisning och lärande. Det digitala kulturarvet får en allt viktigare roll i utbildningsprogram av olika slag i takt med att kulturarvsinstitutionerna blir allt bättre på att tillhandahålla verktyg och grunddata för utbildningsändamål. Det livslånga lärandet är redan idag en realitet och en viktig förutsättning för arbetsmarknadens utveckling. Många menar att vid sidan av forskarsamhällets krav och behov tenderar utbildning tillsammans med kulturturism att bli en av de främsta pådrivarna av IT-utvecklingen inom kulturarvssektorn.

Men - för att det digitala kulturarven skall bli tillgängligt och användbart både för forskare och för allmänhet, måste det uppfylla vissa grundläggande förutsättningar:

- Det ska vara lätt att hitta både till materialet och i det, vilket förutsätter att kulturarvsinstitutionerna samarbetar och samordnar sig.

- Det ska finnas förutsättningar att fullt ut förstå och ta till sig innehållet, vilket kräver kunskap om hur innehållet är strukturerat och i vilken kontext det ingår och har tillkommit.
- Det ska vara möjligt att bevara den digitala informationen på sådant sätt att den är tillgänglig och möjligt att förstå, är trovärdig och går att nyttja även i framtiden.

Detta kräver i sin tur inte bara en samsyn över sektorsgränserna om gemensamma mål, strategier och metoder för digitalisering och för digitala arkiv. Det fordras också en enhetlig informationsplattform med en gemensam teknisk arkitektur och ett gemensamt informationsgränssnitt som är öppet mot andra system utan att för den skull utgöra en gemensam teknisk lösning.

Dagens situation präglas dock av ett splittrat angreppssätt mellan kulturarvsinstitutionerna i fråga om metoder och inriktning för digitalisering och för hur den digitala informationen ska bevaras. Det råder också brist på enkla, gemensamma åtkomstformer för forskare och allmänhet. Det brister dessutom i synergier mellan forsknings- och utvecklingsprogram för kulturarvssektorn och ny teknik. IT handlar därtill om dyra investeringar och åtaganden som enskilda kulturinstitutioner har svårt att hantera inom befintliga budgetramar.

Tillförlitligheten till de digitala system som kulturarvsinstitutionerna hanterar och bevarar är en grundbult i dagens samhälle. På motsvarande sätt finns det en nära koppling mellan bevarandet av statsförvaltningens digitala arkivmaterial och utvecklingen mot en e-förvaltning. För att e-förvaltningen som koncept skall få genomslag fordras att medborgarna litar på att myndigheterna har säkra systemlösningar och kan hantera och använda den digitala informationen på ett förtroendeingivande och tillförlitligt sätt över tid. Som tidigare påpekats har Riksarkivet här en dubbel roll, då man både är kulturarvsinstitution och administrativa aktör gentemot den övriga statliga förvaltningen.

En av Riksarkivets stora utmaningar är att styra upp arkivbildningen inom den moderna statsförvaltningen genom normeringsinsatser för vägledning om bl a vilka filformat som ska användas vid bevarande, hur informationen ska struktureras och dokumenteras, upprättande av strategier för bevarande av elektroniska handlingar samt processororienterad arkivredovisning. Regelverket följs upp av Riksarkivet genom tillsyn för att kontrollera att det efterlevs. Tillsynen skapar också möjligheter och förutsättningar att förbereda för mer eller mindre automatiserade leveranser av elektroniska handlingar till Riksarkivet.³

En effektivare hantering av digital information

Digitaliseringens inriktning

Trots Riksarkivets omfattande digitaliseringsverksamhet är bara en begränsad del, ca 3 %, av bestånden digitaliserade. Kostnaderna för digitalisering är höga, och Riksarkivet har därför i praktiken valt att digitalisera

- material som är på väg att förstöras antingen genom flitigt utnyttjande eller för att informationen lagras på instabila databärare, såsom analogt ljud- och videomaterial
- material som gynnar en rationell och effektiv ärendehandläggning hos Riksarkivet och hos statliga förvaltningsmyndigheter, som exempelvis folkbokföringsmaterialet, Lantmäteriets historiska kartor, inskrivningsmyndigheternas handlingar och modernt bouppteckningsmaterial

³ RA-FS 2008:4, 2009:1 och 2.

- stora grundläggande arkivserier som nyttjas av flera användarkategorier för skilda ändamål

Resultatet har blivit ett omfattande digitalt arkiv dominerat av digitala bilder i hög upplösning som av legala skäl bara till en del kan nyttjas för tillgängliggörande över Internet. Genom att skanningen görs högupplöst undviks att originalhandlingarna behöver skannas mer än en gång. De högupplösta bilderna kan istället användas för att mer eller mindre automatiskt skapa brukskopior i den takt som fordras.

Ett exempel på vilka kostnader som digitaliseringsverksamheten för med sig är den digitalisering av Lantmäteriets förrättningsarkiv som Riksarkivet genomför i samarbete med Lantmäteriet. Uppdraget påbörjades i stor skala 2003 och beräknas vara fullt genomfört under 2011. Lantmäteriet har fram till mitten av 2009 satsat 165 Mkr på denna digitalisering samt 60 Mkr på förberedelser, packning och samordning och ytterligare 11 Mkr årligen på drift och förvaltning. Lantmäteriet har också efter skanningen tömt sina 24 länsarkiv och levererat originalhandlingarna till Riksarkivet. För denna förvaring betalar man årligen 7,2 Mkr till Riksarkivet.

Lantmäteriet arbetar numera bara med digitala handlingar och har därmed kunnat effektivisera sin handläggning väsentligt. På köpet har slitaget på originalhandlingarna upphört och ca 40 miljoner av totalt ca 80 miljoner digitala bilder ur förrättningsarkiven kunnat göras fritt tillgängliga på Lantmäteriets webbsidor.

Digitaliseringen sker i de flesta fall för att öka tillgängligheten till materialet. I det fortsatta arbetet med en nationell strategi förespråkar Riksarkivet att även skanning för bevarande prioriteras för att möjliggöra att arkivinformer kan räddas åt eftervärlden.

Samverkan kring tekniska lösningar för digitalisering

Flera av de större kulturarvsinstitutionerna har investerat i storskaliga lösningar för digitalisering, t ex Riksarkivet för skanning av folkbokföringsmaterial, kartmaterial mm och Kungl. biblioteket för digitalisering av analogt ljud- och videomaterial. I anslutning till dessa storskaliga lösningar har det utvecklats en spetskompetens på respektive område som riskerar att gå förlorad om den inte vårdas och utvecklas.

I Riksarkivets instruktion ges förutsättningar för att erbjuda digitaliseringstjänster åt offentlig sektor utan att det ses som konkurrenshämmande verksamhet gentemot privata aktörer. Kungl. biblioteket bör ha en motsvarande möjlighet inom sitt område. Därmed skapas en grund för samutnyttjande av digitaliseringsanläggningarna inom kulturarvsområdet. Den erfarenhet och kunskap som finns vid dessa anläggningar kan vidmakthållas och eventuellt också bli grunden för ett svenskt kompetenscentrum inom digitaliseringsområdet. Ett sådant centrum skulle t ex kunna ha till uppgift att genomföra program för utbildning och erfarenhetsutbyte samt ramavtalsupphandlingar av teknisklösningar som är gemensamma för hela kulturarvsområdet. Att utveckla gemensamma modeller för kvalitetssäkring och kostnadsberäkningar är också ett angeläget område.

Ett gemensamt digitalt arkiv för kulturarvsområdet

I Riksarkivets rapport till Regeringen *Att bevara digitala handlingar* (2006, dnr RA 13-2006/842) föreslås en samordning av det digitala bevarandet för kulturarvsmyndigheterna. Institutioner som digitaliserar sin information drar på sig stora kostnader för den digitala lagringen men kan samtidigt rationalisera sin verksamhet och minska kostnaderna för

konservering av originalen. Vanligtvis är medel till utvecklingsprojekt och till projekt för att genomföra skanning rörliga, medan kostnader för digital lagring är fasta och kan återverka på myndigheternas basverksamheter om de blir alltför höga. Det ligger därför en stor samordningsvinst i att kunna enas kring en gemensam lagringsstruktur och ett fåtal gemensamma digitala arkiv för kulturarvssektorn.

Som framgår ovan under fråga 1, ökar mängden elektroniska handlingar inom statsförvaltningen dramatiskt bl a som en följd av regeringens e-förvaltningssatsning. Riksarkivet kan inom en nära framtida förvänta sig en kraftig ökning av digitala leveranser, och det pågår nu ett intensivt arbete med att automatisera och utveckla såväl modeller som metoder och rutiner för mottagande, tillgängliggörande och lagring av den digitala information.

Riksarkivet ingår i Regeringens delegation för e-förvaltning. I betänkandet *Strategi för myndigheternas arbete med e-förvaltning* (SOU 2009:86) pekar delegationen på att IT-utvecklingen skapar förutsättningar för att effektivisera stödprocesser genom att myndigheter med likartade behov kan samutnyttja tjänster från ett gemensamt verksamhetsstöd. Fördelarna med en sådan samordning är tydligast när det gäller transaktionsintensiva stödprocesser inom ekonomi- och personaladministration, men det finns även skäl att utreda om inte samutnyttjandet kan utsträckas till andra tjänster som funktioner för elektroniska arkiv.

Delegationen föreslår att sk utvecklingsansvariga myndigheter utses för olika utvecklingsområden inom e-förvaltningen. På motsvarande sätt skulle bl a Riksarkivet kunna ges uppdraget som utvecklingsansvarig myndighet för digitalt bevarande inom kulturarvsområdet. Detta skulle innebära att kulturarvsinstitutionerna slipper att utveckla eller upphandla egna digitala arkiv. En gemensam funktion för digitalt arkiv kan enligt Riksarkivets beräkningar produceras till lägre kostnad och ge högre kvalitet än om varje institution utvecklar sin egen lösning. Det gäller såväl inom e-förvaltningen som inom kulturarvsområdet.

Riksarkivets dubbla roller som aktör inom både kulturområdet och e-förvaltningen kan, om man blir utvecklingsansvarig myndighet för kulturarvsområdet, förväntas ge synergieffekter i form av nationella lagringslösningar som inbegriper såväl den digitala arkivbildningen inom statlig sektor som den digitala arkivförvaringen för hela statsförvaltningen.

Användarvänliga lösningar

Gemensamma söktjänster

Grunden för en gemensam söktjänst är en basregistrering med hög kvalitet i enlighet med framtagna och etablerade standarder. En nyckel till en användbar och fungerande ABM-sökning är användningen av auktoriserade namnformer för bl a upphovsmän, arkivbildare, geografiskt hemvist och ämnesord. Samsökningen är också beroende av väl genomarbetade länknings mellan olika tesaurier över t ex kategorier, handlingstyper och ämnesord som används inom kulturarvssektorn. Detta ger möjlighet till mer strukturerade samsökningar än som är möjligt med Googlesökningar. I respektive myndighets ansvar ligger att se till att gemensamma regelverk tas fram, sprids och efterlevs så att samsökning därmed blir möjlig. ABM-centrum har på ett framgångsrikt sätt svarat för spridning av kunskap om registreringsregler och om goda exempel på digitaliseringsprojekt.

På arkivområdet är det angeläget att arkivförvarande institutioner avsätter resurser och fortsätter det påbörjade arbetet med standardiserade beskrivningar av sina förvarade arkiv för att möjliggöra samsökning som ett första steget i en digitaliserad åtkomst.

Arkivpedagogisk verksamhet

Ett annat viktigt område för att göra arkivmaterial mer tillgängligt är att utveckla Internetbaserade arkivpedagogiska lösningar. Detta arbete ska kanske inte i första hand ledas av arkivinstitutionerna själva utan här borde bredare upplagda sektorsövergripande satsningar kunna ge bra resultat. En möjlig väg kunde vara att skapa någon form av konsortium som kan ta fram bra utbildningsmaterial eller turistanpassade tjänster.

Gemensam infrastruktur

En förutsättning för att kulturarvsinstitutionerna ska kunna tillgängliggöra sina digitala resurser på ett för användarna enhetligt sätt är, att infrastrukturen för åtkomst via Internet är likvärdig. Idag är vissa kulturarvsinstitutioner anslutna till SUNET medan andra, som Riksarkivet, hyr kommunikationslösningar av kommersiella aktörer. Distributionen av den digitaliserade informationen till forskare och allmänhet är i sådana fall begränsad av de förutsättningar som gäller för respektive marknadsaktör i fråga om bl a pris, kapacitet och geografisk spridning. En rimlig slutsats är att SUNET:s uppdrag vidgas till att omfatta fler kulturarvsinstitutioner än idag.

Utmaningar och möjligheter inom kommunikationsområdet

En av de utmaningar som debatteras flitigast i dagsläget är sociala medier. Att använda sociala medier i sin kommunikativa strategi är definitivt något att fundera djupare kring. Här uppstår flera frågor som: skall det tillåtas på arbetsplatsen? Vilken reell nytta kan vara möjlig att nå? Hur registreras (diarieförs) och arkiveras inlägg (dvs inkommande allmänna handlingar) i sociala medier?

Riksarkivet har ännu inte tagit steget fullt ut mot sociala medier. Diskussioner om vad vi vill, vilka platser som är intressanta och hur vi ska organisera deltagande i sådana platser är planerade till hösten 2010.

En annan fråga som diskuteras är hur man når det digitala arkivmaterialet via söktjänster som Google och Wikipedia. Sökning via Google ställer betydligt högre krav på träffförklaringarna än vad som idag presteras i arkivens söksystem. I nuläget kräver själva bilderna också ett specialprogram för att öppnas. Riksarkivet kräver också i de flesta fall en avgift för att den som söker ska få tillgång till bilden. Ett problem är också att Googles nuvarande söktjänster inte tar hänsyn till arkivens strukturer, och det kan därför vara svårt att hålla samman ett arkivmaterial när det presenteras. Wikipedia är för många Internetanvändare en första ingång vid informationssökning. Riksarkivet bör överväga att systematiskt lägga ut information om förvarat material i Wikipedia med länkar till mer djupgående information på den egna webbplatsen. Detta som ett sätt att nå ut till nya användargrupper och öka användningen av förvarat material

För att ge bättre interaktivitet och hjälp vid användningen av Riksarkivets webbsidor pågår ett arbete för att skapa förbättrade och inspelade handledningar för arkivforskning som kan presenteras t ex via Youtube. Vidare prövas förbättrade gränssnitt där interaktivitet tillåts i större utsträckning i form av *Remote Access* som tillåter användaren att använda vissa tjänster. Allmänheten blir alltmer van och förutsätter interaktivitet i någon mån. Redan nu finns

frågeblanketter på nätet där frågor inom vissa arkivområden kan ställas och som hanteras till en del på ett automatiserat vis. Ett inneboende problem med arkivinformaton är att strukturerna ofta inte är konsekventa över tid och att det därför kan vara svårt att enkelt automatisera frågor som rör digitaliserade bilder.

Metoder att hantera upphovsrättsliga frågor i den digitala miljön

Upphovsfrågorna behandlas just nu av den sittande Upphovsrettsutredningen (Ju 2008:07), och utan att föregå kommande remissvar av utredningens resultat kan man summera att följande frågeställningar diskuteras inom arkivområdet:

1. I vilken utsträckning behöver upphovsrettslagen ändras för att underlätta för arkiv och bibliotek att digitalisera och tillgängliggöra upphovsrättsligt skyddade verk? Exempel på kantigheter i lagens nuvarande utformning framgår av bilaga 1.
2. Är det lämpligt med en enkel och generell avtalslicens för att underlätta tillgängliggörandet av material? Möjligheten att licensmetoden finns ju redan, men den används inte i någon större utsträckning av arkiven, då den anses alltför komplicerad. Den bärande tanken måste vara att slippa tidsödande efterforskningar. Är Museiutredningens förslag därmed en bättre väg - eller kanske ett komplement?

Frågor om samarbeten

(14) Vilka samarbeten med andra offentligt finansierade institutioner som bör prioriteras inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt

Riksarkivet ser det som angeläget att fortsätta och fördjupa samarbetet med i första hand de centrala kulturarvsinstitutionerna. Inriktningen bör vara att vidareutveckla samsöknings-tjänster och etablerade beskrivningsstandarder så att samsökmöjligheterna ytterligare kan förbättras, vidga det tekniska erfarenhetsutbytet och samarbetet, samutnyttja digitaliseringsanläggningar och samverka kring digitalt bevarande.

Hur samverkansformerna ska utformas får anpassas efter hand, men det är rimligt att tänka sig att ABM-centrum förstärks och får en tydligare roll i samverkansfrågor. ABM-centrum har också uppmärksammas internationellt som ett bra exempel på ABM-samordning,

Riksarkivet måste fortsättningsvis delta i e-delegationens arbete och värna om arkivfrågorna i det fortsatta arbetet med e-förvaltning.

Den forskningssamverkan som Riksarkivet idag har med olika lärosäten m fl, där LDB-centrum och frågor som rör digitalt bevarande har en framträdande roll, måste också utvecklas och fördjupas.

Kulturarvsinstitutioner bör också arbeta för att humanistiska forskare som en del av sin ansökan om forskningsmedel ska ta med kostnader för att bereda källmaterialet, inklusive digitalisering och långsiktig digitalt bevarande av resultatet, efter samma modell som tillämpas av naturvetenskapliga forskare

(15) Samarbeten med privata aktörer som är möjliga framöver

Riksarkivet måste fortsätta sitt arbete med att underlätta för alla arkivförvarande institutioner, inklusive de privata, att delta i NAD för att bibehålla och förbättra överblicken över landets arkivinformation.

Riksarkivet bör också delta i samarbeten med kommersiella aktörer för att utveckla Internetbaserat utbildningsmaterial och kulturturisttjänster.

Det har sedan ett antal år pågått ett samarbete med privata aktörer som digitaliserat främst material för släkt- och hembygdskforskare. Ett sådant samarbete kan under vissa förutsättningar gagna den elektroniska tillgången till arkivmaterial. Huvudprincipen bör dock vara att arkivens innehåll även fortsättningsvis digitaliseras och tillgängliggörs genom Riksarkivets försorg och med finansiering från statsmakterna.

Beslutande i detta ärende har varit riksarkivarien Tomas Lidman. I beredningen av detta ärende har deltagit en arbetsgrupp bestående av Anna-Karin Hermodsson (ordf.), Martin Bjersby, Lennart Hedlund, Kenneth Hänström, Torbjörn Hörnfeldt, Ann Hörsell, Börje Justrell, Anders Nordström och Cecilia Nilsson. Arbetet har samordnats av Göran Kristiansson, föredragande.

Tomas Lidman

Referenser

ABM – samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer, Magdalena Gram. Lägesrapport till Kulturdepartementet 2002-03-30.

Tillgänglig via www.kb.se/Dokument/Om/yttranden/ABM_samverkan.pdf (20100409)

Arkiv för alla – nu och i framtiden (SOU 2002:78).

Tillgänglig via www.sweden.gov.se/sb/d/108/a/1493 (20100409)

Att bevara digitala handlingar – Förslag till samtida inriktning. Rapport till Regeringen. 2006-02-28. Dnr RA 13-2006/842.

Bilddatabaser och digitalisering - plattform för ABM-samverkan. Ett samverkansprojekt mellan Kungliga biblioteket, Nationalmuseum, Riksantikvarieämbetet och Riksarkivet. 2001-2002. Tillgänglig via abm.kb.se (20100409)

E-plikt - att säkra det elektroniska kulturarvet (SOU 1998:111)

Tillgänglig via www.sweden.gov.se/sb/d/108/a/25240 (20100409)

IT+Kultur=Tillväxt? - en rapport från IT-politiska strategigruppen, 2005-12-27

Tillgänglig via www.sweden.gov.se/sb/d/108/a/73203 (20100409)

Kartläggning av ADB-upptagningar hos statliga myndigheter – slutrapport. 2005-06-21. Dnr RA 230-2003/4516.

KB ett nav i kunskapssamhället (SOU 2003:129)

Tillgänglig via www.sweden.gov.se/sb/d/108/a/669 (20100409)

Kraftsamling! - museisamverkan ger resultat. (SOU 2009:15)

Tillgänglig via www.sweden.gov.se/sb/d/108/a/120693 (20100409)

Rapport om digitaliseringen i de fem nordiska arkivverken. 2007-10-23. Arkistolaitoksen toimituksia 7 / Publikationer utgivna av arkivverket 7, ISBN 978-951-53-3190-8 (pdf)
Arkistolaitos / Arkivverket, Helsinki/Helsingfors 2009

Tillgänglig via [www.arkisto.fi/uploads/Palvelut/Julkaisut/digiraport\[1\].pdf](http://www.arkisto.fi/uploads/Palvelut/Julkaisut/digiraport[1].pdf) (20100409)

Riksarkivets årsböcker 2000-2009.

Strategi för myndigheternas arbete med e-förvaltning (SOU 2009:86)

Tillgänglig via www.arkisto.fi/se/palvelut/julkaisuluettelo/a-sarjajulkaisut/ (20100409)

Vägledning till 24-timmarswebben. Effektivare och bättre service på webbplatser i offentlig sektor. VERVA 2006:5. 2006-11-01.

Tillgänglig via verva.24-timmarswebben.se/upload/publikationer/2006/vagledningen-24-timmarswebben-2006-05.pdf (20100409)

Upphovsrättsliga frågor

Material som är, eller kan förväntas vara, upphovsrättsligt skyddat och där upphovsrätten tillkommer annan än institutionen

Material som skyddas av upphovsrättslagen

Den övervägande delen av de arkiv som förvaras hos statliga och kommunala arkivmyndigheter utgörs av allmänna handlingar som begreppet definieras i Tryckfrihetsförordningen. Sådana allmänna handlingar som upprättas hos myndigheterna och sedan arkiveras hos en arkivinstitution, är i stor utsträckning fria från upphovsrättsliga hinder, men de kan innehålla objekt som är skyddade verk exempelvis kartor, olika typer av bildkonst, musikaliska verk och diktverk. Till detta område måste också räknas ljud- och bildinspelningar, fotografier mm. I de sistnämnda exemplen gäller naturligtvis upphovsrättslagens inskränkningar för hur de får återges och hanteras.

I den praktiska hanteringen måste arkivinstitutionerna alltid vara uppmärksamma på att det i arkivet efter en myndighet kan finnas fotografier som tagits ”i tjänsten” och tidigare omfattats av beställarpresumtionen. Rätten till dessa bilder tillkommer numera fotografen om det inte särskilt avtalats om något annat. Efter ändringarna i upphovsrättslagen (URL) år 1994 tillämpas det nya regelverket retroaktivt med en skyddstid på 70 år efter fotografens död för fotografier med verkshöjd och 50 år efter bildens tillkomst för bilder utan verkshöjd.

Vad gäller ritningar så finns det en upphovsrättsproblematik framför allt för yngre tekniska ritningar/maskinritningar i arkiven efter Statens Järnvägar. Här är dock gränsen mellan upphovsrätt och affärssekretess inte helt klar. För kartor kan även myndigheter, t ex Lantmäteriet, hävda upphovsrätt till yngre tryckt material som överlämnats till Riksarkivet.

För de handlingar som inkommit till en myndighet från enskilda gäller upphovsrätten fullt ut om kraven på verkshöjd är uppfyllda. Inslaget av skyddade verk är därför större för de enskilda arkiv som förvaras hos olika arkivinstitutioner. Hur stort är idag oklart. Andelen enskilda arkiv hos exempelvis Riksarkivet är idag ca 8 hyllmil av det totala beståndet på ca 70 hyllmil.

Möjligheterna att skilja ut upphovsrättskyddat material

Att identifiera vilka handlingar i bestånden som omfattas av URL:s regler är komplicerat, i synnerhet när det gäller äldre arkiv. Upphovsmannen kan vara okänd – det gäller ofta fotografier – och man måste känna till eller efterforska upphovsmannens dödsår. Det arbete en arkivinstitution måste lägga ned på att spåra en upphovsman eller klarlägga dennes dödsår har inte gett upphov till någon praxis på området och har troligen mest rört att spåra okända fotografier. Det kan sällan bli fråga om några alltför omfattande efterforskningar, även om man alltid riskerar att vederbörande hör av sig och kräver ersättning för användandet.

Rent praktiskt är situationen alltså svårbemästrad. Riksarkivet förvarar en brokig samling texter, bilder, ritningar, fotografier och frågan om huruvida dessa uppnår verkshöjd har sällan varit aktuell. Skyddade verk är inte registrerade som sådana och förvaras normalt tillsammans med helt fria dokument. Någon beredskap för att skilja ut eller särbehandla de skyddade objekten finns inte, om man inte möjligen gör ett undantag för fotografier och andra objekt som kräver särskild förvaring som exempelvis film eller ljudband.

Upphovsrättsligt skyddat material som tillgängliggörs digitalt och hur rättigheter i dessa fall inhämtas från rättighetsinnehavarna

Allmänt

Riksarkivet har hittills inte varit tvunget att annat än i enstaka fall hantera frågan om avtal om användningen av upphovsrättskyddat material där rättigheterna ägs av en annan part. Anledningen är främst den ringa volymen på det material som skyddas av URL (se ovan).

Enligt URL har de statliga och kommunala arkivmyndigheterna, dvs. Riksarkivet samt kommun- och landstingsarkiv, rätt att framställa och sprida exemplar av verk (dock inte datorprogram) för

1. bevarande-, kompletterings- eller forskningsändamål,
2. att tillgodose lånesökandes önskemål om enskilda artiklar eller korta avsnitt eller om material som av säkerhetsskäl inte bör lämnas ut i original
3. användning i läsapparater.

En strikt tolkning innebär att exempelvis de regionala folkrörelse- och näringslivsarkiven och andra institutioner som inte är arkivmyndigheter inte skulle ha dessa rättigheter. Detta måste anses som ett problem, särskilt i de fall då offentliga arkivinstitutioner samarbetar med regionala enskilda arkiv, t ex i regionala centrumbildningar.

Regeringen får dock i enskilda fall besluta att vissa andra arkiv och bibliotek än de som anges i URL ska ha rätt till exemplarframställning.

Exemplarframställning för personligt bruk

Hittills har besökare hos arkivmyndigheterna alltid fritt kunnat beställa kopior av skyddade verk för privat bruk i form av papperskopior, eftersom exemplar som framställs på papper får spridas till lånesökande (se ovan). Enligt URL får också var och en för privat bruk framställa ett eller några få exemplar av offentliggjorda verk. Såvitt gäller litterära verk i skriftlig form får exemplarframställningen dock endast avse begränsade delar av verk eller sådana verk av begränsat omfång. Exemplaren får inte användas för andra ändamål än privat bruk.

Möjligheten att träffa avtal med rättighetsinnehavarna

I diskussionen de senaste åren har frågan om avtalslicenser som lösning på ABM-sektorns problem med det upphovsrättsliga regelverket lyfts fram. Enligt § 42 i URL gäller en avtalslicens för utnyttjande av verk på visst sätt, när ett avtal har ingåtts om utnyttjande av

verk på sådant sätt med en organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området. Avtalslicensen ger användaren rätt att utnyttja verk av det slag som avses med avtalet trots att verkens upphovsmän inte företräds av organisationen.

Man har här identifierat ett gemensamt intresse med inte minst bibliotekssektorn, men det finns viktiga skillnader mellan arkiv- och bibliotekssektorn. Biblioteken kan lätt avgränsa och definiera vad som är skyddade verk. Vad som tryckts och getts ut får per definition anses ha verkshöjd. Till skillnad från arkiven har man en synlig och ständigt närvarande motpart i form av upphovsmanorganisationer och förlag. Den statliga biblioteksersättningen etablerades redan på 1960-talet och ger upphovsmännen ersättning utan att låntagarna behöver betala. Kontakterna med förlagen har också sedan länge gett upphov till en flora av licensavtal.

Arkivmyndigheternas situation är väsentligt skild från bibliotekens. Till att börja med äger arkivmyndigheternas huvudmän, dvs staten eller kommunerna, verken utom i de fall det rör sig om depositioner. Arkivhandlingarna har som regel inte publicerats, och inte utgivits i tryckt form. Om de kopieras eller visas (exemplarframställning) kommer ingen förläggare att berövas inkomster. Upphovsmännen är en brokig och disparat grupp, de flesta är inte professionellt utövande konstnärer eller författare, även om en del alster skulle kunna anses ha verkshöjd. Enbart originalitet, att ett objekt endast finns i ett exemplar i arkivet utan några övriga estetiska eller litterära förtjänster i övrigt, kan knappast tänkas utgöra någon framtida inkomspotential för upphovsmannen om denne kan identifieras.

Om man tänker sig att avtalslicenser skulle kunna vara lösningen för att undvika alltför omfattande eftersökningar av okända upphovsmän, så uppstår problemet att det oftast inte finns någon given motpart för arkiven att förhandla med. Ska till exempel fotografernas organisationer också avtala om bilder som inte anses ha verkshöjd utan endast omfattas av den 50-åriga skyddstiden efter tillkomsten?

Det har tidigare framförts från arkivhåll att arkivens situation kräver en särlösning, eftersom enstaka exemplarframställning hos en arkivmyndighet i de flesta fall inte berövar upphovsmännen några inkomster. Om detta gäller också i dagens informationsamhälle med webb-baserat tillgängliggörande kräver dock ytterligare diskussion.

Publicering av bilder i Statens Biografiska Lexikon (SBL)

Fotografier delas i upphovsrätten upp i bilder och verk. Bilder är sådana fotografier som är tagna av privatpersoner medan verk skall uppnå verkshöjd genom ett visst mått av originalitet. I praktiken verkar definitionen av verkshöjd ha blivit att fotografiet är taget av en professionell fotograf.⁴ Upphovsrätten till fotografiska bilder är 50 år efter att bilden är tagen medan fotografiska verk skyddas i 70 år efter upphovsmannens död.

---

⁴ Enl. Svenska fotografers förbund, se http://www.sfoto.se/sff_start/kopasaljabilder_lagratt.asp

För SBL innebär detta att en stor del av bildmaterialet som använts kan förmodas vara skyddat av upphovsrätten. En bild tagen av en fyrtioårig fotograf 1910 är till exempel med stor sannolikhet fortfarande skyddad, förutsatt att fotografen inte dog tidigare än 1935.⁵

Ett problem med detta är att det i mycket få fall är möjligt att hitta rättighetsinnehavaren eftersom fotografierna från framförallt Kungl. biblioteket sällan är märkta med fotografens namn. En lösning på problemet finns dock i en av museiutredningens bilagor som behandlar just webbpublicering av fotografier.⁶ Utredaren föreslår där att museer ska ta risken att publicera material utan känd upphovsman under vissa givna förutsättningar. Motivet är det starka allmänintresset i att samlingar blir tillgängliggjorda, vilket väl analogt borde kunna gälla även för SBL, och förordar därför att man skall publicera även herrelösa bilder. Men utredaren påpekar samtidigt att man därmed också måste ha beredskap att snabbt kunna ta bort en bild och/eller betala retroaktiv ersättning till en rättighetsinnehavare som hör av sig.

Priset för att publicera ett enskilt verk på Internet under ett år är enligt Bildkonst Upphovsrätt i Sverige (BUS) tariff 1643 kr, men upphovsrättsinnehavaren kan också ge sitt godkännande till fri publicering om han eller hon så vill. För enskilda verk är priset alltså inte så högt, och den sammantagna kostnaden för en institution bör bli tämligen modest då det kan antas att förhållandevis få kommer att höra av sig och hävda upphovsrätt.

---

⁵ Även fotografier av äldre målade porträtt kan vara skyddade av upphovsrätten, men eftersom SBL till största delen använder oss av bilder från SPA och KB bortses från detta i nuläget.

⁶ SOU 2009:15, bilaga 5. De föreslagna riktlinjerna lutar sig också mot EU-kommissionens utredning *The European Digital Libraries Initiative* och dess föreslagna riktlinjer för herrelösa verk, "Sector-specific guidelines in due diligence criteria for orphan works".
http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/hleg/orphan/guidelines.pdf

Arkivsektorns kommunikativa strategier för att nå ut med digitalt material

Bakgrund

Grupper

Arkivsektorns verksamhet och huvuduppgifter är relativt likartad oavsett huvudman och våra brukare är i de flesta fall allmänheten i stort. Arkivinstitutionerna har oftast också en egen inre "kundkrets" som utgörs av de arkivbildare som levererar arkiven. "Målgruppen" allmänheten inkluderar folk i alla åldrar, med olika kunskaper och förmågor, med olika ursprung och med olika förutsättningar. För att kunna kommunicera på ett önskvärt sätt krävs därför alltifrån mer generella lösningar till speciallösningar för grupper med särskilda behov.

Digitalisering

Det digitaliserade materialet (i praktiken digitaliserade avbildningar av arkivhandlingar) har i de flesta fall skapats antingen utifrån ett uttalat behov eller utifrån en tänkbar efterfrågan. Det samlade arkivmaterialet omfattar extrema mängder vilket medför att digitalisering hela tiden måste ske med ett mycket noggrant urval för att nå bästa effekt ur resurssynpunkt. Ser man på de uttalade behoven kommer de främst från några tydliga forskargrupper som släkt- och hembygdsforskare, akademiska forskare och forskare inom speciella intresseområden som exempelvis fordonshistoria och militärhistoria. På senare år har också en ny gruppering framträtt med behov av att ta del av yngre juridiskt giltiga arkivhandlingar. Grupperingen består ofta av myndigheter, advokater och enskilda företag med gemensamt intresse i ett särskilt utpekad arkivmaterial. Arkivinstitutionerna själva gör sin bedömning om behov av digitalisering utifrån sina interna behov som exempelvis rationellare handläggning, skyddsskanning och förbättrad arbetsergonomi men även med utgångspunkt att lyfta fram något intressant material, länka ihop tidigare digitaliserat material och liknande.

En effekt av att digitalisera arkivmaterial är att det kan användas och används i olika syften av många grupper utanför den ursprungliga. Av denna anledning är det strategiskt riktigt att skapa generella lösningar så att så många som möjligt kan, på sina egna villkor, ta del av det digitaliserade materialet.

Vilka kommunikativa strategier finns för att nå ut med digitalt material till olika grupper?

Nuvarande kommunikativa strategi är framvuxen ur en snabb utveckling av Internetvärlden och dess efterfrågan. Allmänheten med dess skilda behov har varit den stora målgruppen vilket också överensstämmer med den offentliga arkivsektorns uppdrag. Släkt- och hembygdsforskningen har haft en dominerande roll i urvalet av digitaliserat material, följt av annan mer ämnesinriktad historisk forskning.

Eftersom Riksarkivet får betraktas som den störste aktören inom området beskrivs här dess kommunikativa strategi vilket också i stort bör överensstämma med andra institutioner inom sektorn. För att nå allmänheten (inkluderande grupper som släkt- och hembygdsforskare m fl) har Riksarkivet använt sin avdelning SVAR och dess webbsidor som främsta

distributionskanal för aktiv kommunikation av digitalt material, SVAR tillhandahåller särskilda indexerade söktjänster som producerats för att förbättra åtkomsten men tillgänglighetsnivån varierar dock. Riksarkivets Nationella arkivdatabas webbsida innebär en annan ingång till arkivmaterialet, baserat på arkivstrukturerna som återfinns i Riksarkivets arkivinformatiönssystem Arkis. CD-utgåvor används också för att paketera tematiska områden.

Åtkomsten till det digitaliserade arkivmaterialet är avgiftsbelagd med det strategiska syftet att avgifterna skall finansiera fortsatt digitalisering. Lokalt på arbetsplatserna finns idag möjlighet till åtkomst av ytterligare digitalt material som ännu inte är åtkomligt via Internet, men någon aktiv strategi för åtkomst av detta material utöver viljan och skyldigheten att tillhandahålla allmänna handlingar existerar inte. Lokala/regionala Internetlösningar förekommer men får ses som undantagsfall i den nuvarande strategin. Andra strategiska lösningar för kommunikation är nationellt och internationellt samarbete där Riksarkivets digitala material görs åtkomligt via olika söktjänster där Riksarkivet inte är huvudman, här kan nämnas www.sondera.com, det EU-baserade www.europeana.com samt Mormonkyrkans www.familysearch.org. Internationellt samarbete kring standarder ger länkningsmöjligheter vilket skapar ökad användning och ett mervärde och djup åt det egna materialet.

Sammanfattning

Riksarkivets existerande kommunikativa strategi är att via egna webblösningar generellt kommunicera till allmänheten det digitala material som producerats med utgångspunkt ur önskemål och efterfrågan från olika intressegrupper i samhället. En genomgående strategi är att underlätta återsökning med hjälp av söksystem via arkivstrukturer och/eller indexering på sökord. Med hjälp av standardisering länkas de egna söktjänsterna in till externa söktjänster inom kulturområdet både nationellt och internationellt för att skapa bredd och djup i kommunikationen.

Vilka insatser som har gjorts för tillgänglighet i den digitala miljön för grupper med särskilda behov.

För närvarande pågår en större revidering av Riksarkivets webbplatser som bland annat skall leda fram till ökad sökbarhet i det digitala arkivmaterialet samt att gränssnittet förbättras så att det blir lättare att hitta fram till det man söker. I arbetet diskuteras också kraven för grupper med särskilda behov där Vervas och Handisams regelverk rörande tillgängliga webbplatser utgör en utgångspunkt. Talande webb har provats och tankar finns på utveckling av lättläst webbplats och formulering på minoritetsspråk. De vanligaste hindren för att ta del av arkivinformatiön är sannolikt syn- och hörselnedsättningar samt lässvårigheter. Även olika språkliga hinder är förekommande.

Tillgängligheten för grupper med särskilda behov är idag begränsad. Det har hittills främst satsats på nybörjarhjälp som guidar besökare rätt i systemen, lathundar, förvaltningshistoriska översikter och indexeringssystem mm men de är främst till nytta för den som inte har något funktionshinder. Webbsidorna är dock normalt anpassade efter Vervas krav med prioritet 1.

Så mycket längre har Riksarkivet inte kommit, men är idag mitt inne i en utvecklingsfas där samtliga webbsidor ses över med starkt fokus på användarvänlighet och användbarhet.

Riksarkivets samarbeten inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande

Samarbete med andra offentligt finansierade institutioner

Allmänt

Riksarkivet och landsarkiven har sedan länge ett väl utvecklat samarbete med svenska kulturarvsinstitutioner inom ramen för den ABM-samverkan som vuxit fram sedan början av 1990-talet. Även med institutioner utomlands som finansieras med offentliga medel finns sedan många år ett kontinuerligt samarbete, framför allt med institutioner i de Nordiska länderna men under 2000-talet även med institutioner inom EU:s medlemsstater.

Frågan om samordning på kulturarvsområdet kring nyttjandet av den digitala tekniken har genomlysts ett flertal gånger under de senaste tjugo åren. Redan i början av 1990-talet anslog statsmakterna medel för att utreda bevarandet av de elektroniska handlingar som förvaras vid Riksarkivet, Kungl. biblioteket och dåvarande Statens ljud och bildarkiv. Utredaren föreslog i sin rapport ett utökat samarbete mellan arkiv och bibliotek såväl nationellt som internationellt. Även i E-pliktsutredningens slutbetänkande (SOU 1998:111) och i kulturarvsinstitutionernas lägesrapport till Regeringen *ABM-samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer* (2002) fördes fram ett behov av ökad samordning. Den senare rapporten föreslår bl.a. en nationell plan för digitalisering och vissa gemensamma standarder och riktlinjer

Utredningen *Arkiv för alla – nu och i framtiden* (2002) fokuserade främst på det digitala bevarandet och föreslår (SOU 2002:78), att Riksarkivet inleder ett samarbete i dessa frågor med Luleå tekniska universitet (LTU). Förslaget om en handlingsplan för digitaliseringen tas däremot upp i KB-utredningens betänkande *KB – ett nav i kunskapssamhället* (SOU 2003:129). Regeringens IT-politiska strategigrupp lämnar i sin rapport *IT-Kultur = Tillväxt* (2005) ett flertal förslag för att genom IT göra kulturarvet tillgängligt och levande för framtiden, bl a att en sammanhållen plan tas fram för digitalt bevarande av kulturarvet på såväl nationell som regional och lokal nivå.

Elektronisk tillgång

På ett mer konkret plan har Riksarkivets samarbete med övriga kulturarvsinstitutioner inom det digitala området sin grund i ett behov av elektronisk tillgång till uppgifter om arkiv (var de finns och vad de innehåller). Detta förutsatte tidigt möjligheter att kunna samsöka i digitala kataloger. Samarbetet var fram till för bara några år sedan i stort sett inriktat mot biblioteksområdet och ingick som en integrerad del av uppbyggnaden av den Nationella arkivdatabasen (NAD) som är Riksarkivets huvudsakliga instrument för tillgängliggörande av arkivbestånden över Internet. Sedan 2004 pågår ett intensifierat samarbete med bl a kommuner och universitetsbibliotek för att NAD ska omfatta även deras arkivbestånd. År 2009 lanserades söktjänsten Söndera där samtidig sökning kan göras i NAD och i Kungl.

bibliotekets databaser LIBRIS och SMDDB (Svensk Mediedatabas). Vägen fram till Sondera har kantats av såväl forskningssamarbete kring t ex standardiserade namnformer som mer handfast samordning av tekniska utvecklingsinsatser.

Under senare år har även samarbetet med museisektorn accelererat i anslutning till utvecklingen av den samordnade söktjänsten på museiområdet, K-samsök. Riksarkivet deltar i arbetet men har ännu inte gjort någon information åtkomlig denna väg.

Riksarkivet samarbetar med en rad universitet och högskolor för att göra forskningsmaterial digitalt tillgängligt och som exempel kan nämnas Demografisk Databas vid Umeå universitet och samarbetet med Ekonomisk historiska institutionen vid Lunds universitet. Det senare påbörjades under mitten av 1980-talet och resulterade i Skånes Demografiska Databas och dess efterföljare Demografisk Databas Södra Sverige (DDSS) som nu innehåller närmre 1,4 miljoner uppgifter om födda, vigda och döda hämtade från kyrkböcker från södra Sverige och nu är fritt tillgängliga för sökning via Internet. DDSS är också ett exempel på ett regionalt samarbete där Landsarkivet i Lund i samverkan med olika kommuner runt om i Skåne och Blekinge, arbetsmarknadsmyndigheter samt och släkt- och hembygdsorganisationer skapat projektgrupper som sedan början av 2000-talet bidragit till detta för forskningen i olika sammanhang så användbara resultat. (se vidare www.ddss.nu)

Olika brukargrupper använder ofta samma arkivmaterial men för olika syften. Den databas över folkräkningar som Riksarkivet SVAR har byggt upp och löpande kompletterar används för genealogisk forskning men även av akademisk forskning vid universiteten i Göteborg, Stockholm och Umeå. University of Minnesota använder den svenska folkräkningen 1900 i sitt *North Atlantic Population Project*. (www.nappdata.org/). Demografiska databasen DDB i Umeå använder Riksarkivet SVAR:s tjänster för att skapa och tillgängliggöra befolkningsdatabaser, främst baserade på historisk information från kyrkböcker från 1700- och 1800-talen.

Riksarkivet ingår idag som part i EU-projektet DC-NET om infrastrukturen för tillgången till kulturarvssektorns forskningsinformation. Nationellt sker samverkan i projektet med Vetenskapsrådet, Riksantikvarieämbetet, Kungl. biblioteket och SUNET.

En omfattande nationell samordning på nationell nivå sker inom ramen för EU-projektet Europeana ver.1.0, som syftar till att färdigställa en flerspråkig, tvärsektoriell sökportal till Europas digitaliserade kulturarv med länkar till digitala objekt från hela ABM-området (arkiv, bibliotek, museer, ljud- och bildarkiv). Tematiskt nätverk finns i flertalet medlemsstater och i Sverige ingår bl a Kungl. biblioteket ("Country Member"), Riksarkivet, Länsmuseum i Västernorrland och ABM-centrum.

Digitalisering

På digitaliseringsområdet blev utvecklingsprojektet Bilddatabaser och digitalisering banbrytande för det praktiska samarbetet. I projektet, som finansierades av Riksbankens jubileumsfond, deltog Kungl. biblioteket, Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet och Nationalmuseum. Projektets slutrapport *Bilddatabaser och digitalisering – plattform för ABM-samverkan (2002)* har i flera avseenden satt standarder för digitaliseringen inom kulturarvssektorn.

Mot bakgrund av bl a detta projekt beslutade myndighetscheferna vid Kungl. biblioteket, Nationalmuseum, Riksantikvarieämbetet, Statens arkiv och Statens kulturråd att på projektbasis skapa ett sekretariat för samordningen av frågor som rör svenska arkiv, bibliotek och museer. Resultatet blev sekretariatet ABM-centrum som inrättades den 1 maj 2004 med Kungl. biblioteket som värmyndighet. Ytterligare fyra institutioner har därefter anslutit sig: Naturhistoriska riksmuseet, Statens ljud- och bildarkiv (numera en del av Kungl. biblioteket), Nordiska museet och Talboks- och Punktskriftsbiblioteket. Digitalisering är en av ABM-centrums huvudfrågor. I samband med Regeringens Access-projekt tilldelades ABM-centrum medel för utbildning i digitalisering, vilket blev betydelsefullt för kompetensutvecklingen på detta område.

Riksarkivets egen digitaliseringsverksamhet har byggts upp företrädesvis med extern finansiering i någon form och domineras hittills volymmässigt av de grundläggande informationssystemen med folkbokföringen 1895-1991 och lantmäterihandlingar som tydligaste exempel. I samarbete med Lantmäteriet har Riksarkivet genomfört en digitalisering av Lantmäteriets förrättningsarkiv. Uppdraget påbörjades i stor skala 2003 och beräknas vara fullt genomfört under 2011. Detta är också ett exempel på samarbete med en statlig förvaltningsmyndighet som har ett arkivmaterial som både är en strategisk resurs i myndighetens löpande verksamhet och betingar ett stort värde ur kulturarvssynpunkt. Vi kan se en trend med ett växande samarbete även med andra myndigheter som förvaltar och hanterar grundläggande nationella informationssystem. Ett annat exempel är Domstolsverkets fastighetsböcker som levererats till Härnösands landsarkiv och nu digitaliseras för att kunna bli mer tillgängliga. I projektet ingår också att införa ett söksystem som utvecklats av Lantmäteriet och Riksarkivet i ett EU finansierat projekt. Hittills har 7,7 miljoner sökbara bilder digitaliserats. Lantmäteriets satsning har uppmärksammats av ett flertal kommuner med liknande lantmäterihandlingar som också har beställt digitalisering av sina handlingar från Riksarkivet. Fram till idag har 4,7 M digitala bilder producerats åt ett 40-tal kommuner. Riksarkivet för också diskussioner med Lantmäteriets inskrivningsdivision som behöver digitalisera stora mängder inskrivningsakter för att snabbt och enkelt kunna läsa dem och besvara frågor.

Riksarkivet har också ett väl utvecklat samarbete med forskarsamhället och dess finansiärer som resulterar i digitaliseringsinsatser – oftast med rent vetenskapliga inslag - riktade till snävare avnämargrupper. Exempel på detta är projekten om utgivning av Axel Oxenstiernas brevväxling, nationalutgåvan av äldre geometriska jordeböcker och publiceringen av medeltida pergamentsomslag.

En annan infallsvinkel är tematiskt publicerat material. Ett exempel är här publikationen *Ådalen 1931 – minuterna som blev historia*, som är en metodbok i historia om de händelser som utspelades i Ådalen i maj 1931. Med hjälp av en medföljande cd-skivan som Riksarkivet producerat med bl.a. tidningsartiklar, fotografier, riksdagsprotokoll och rättegångsmaterial kan läsaren bedriva egen forskning och söka egna svar. Andra och mer kända exempel på tematiskt publicerat material är Stockholms stadsarkivs cd och dvd publikationer om olika stadsdelar (t ex Söderskivan).

För att genomföra digitaliseringen har Riksarkivet byggt upp en anläggning i Fränsta anpassad för stordrift som organisatoriskt är en avdelning inom Riksarkivet, Mediakonverteringscentrum (MKC). Avdelningen har ett omfattande samarbete kring produktionsfrågor med kulturarvsmyndigheter och förvaltningsmyndigheter inom och utom Sverige. Det senaste exemplet är projektet DigiDaily som bedrivs tillsammans med Kungl.

biblioteket och syftar till att utveckla en lösning för storskalig skanning av tidningar och tidskrifter. Projektet startade den 1 april 2010 och pågår i 3 år. Hos Kungl. biblioteket finns idag ca 110 miljoner tidningssidor.

Projektet finansieras med EU stöd om 16,5 Mkr för utveckling av system och metoder. Kungl. biblioteket bidrar med 7,5 Mkr, Länsstyrelsen i Västernorrland med 5,8 Mkr och tidningsägaren Schibsted (AB & SvD) med 1,0 Mkr. Inkluderas även kostnader för eget arbete vid Kungl. biblioteket, Mittuniversitetet och Riksarkivet blir den totala omslutningen för projektet 34,7 Mkr.

Riksarkivet räknar med att projektet kommer att intressera andra stora tidningsägare att göra insatser på området (se vidare nedan).

Även andra delar av Riksarkivet har utvecklat produktionsmiljöer för digitalisering, ofta byggda på samarbete med såväl offentligt som privat finansierade organisationer. Det gäller i första hand SVAR som under de senaste decennierna drivit arbetsmarknadsinriktade projekt kring digitalisering och digital registrering i samarbete med kommunala myndigheter och arbetsmarknadsmyndigheterna, till exempel registreringen av folkräkningarna år 1880, 1890, 1900 och nu den påbörjade för 1910.

Riksarkivet har också från tid till annan gett digitaliseringsuppdrag till Stiftelsen Föremålsvården (i Kiruna), som driver Kulturarvs-IT.

Riksarkivet har sedan några år tillbaka ett samarbete med Folke Bernadotte Akademien om digitalisering av handlingar och fotografiskt material från svenska fredsbevarande insatser runt om i världen.

Digitalt bevarande

Riksarkivets samverkan med andra offentligt finansierade institutioner kring *digitalt bevarande* har tre huvudinriktningar: forskningssamverkan, praktisk-teknisk samverkan med andra myndigheter och institutioner samt utvecklingen av en e-förvaltning.

Forskningssamverkan sker huvudsakligen inom ramen för Centrumbildningen för långsiktigt digitalt bevarande (LDB-centrum) vid Luleå tekniska universitet, där Riksarkivet och Kungl. biblioteket är parter tillsammans med Bodens kommun. Diskussioner pågår med Sveriges kommuner och landsting och företrädare för museisektorn om att även de ska gå in som parter. LDB-centrum har sitt ursprung i ett forsknings- och utvecklingsprojekt kring digitalt bevarande (LDB-projektet) som inleddes 2003. I projektets styrgrupp ingick bl a representanter för de dåvarande Kommun- och Landstingsförbunden.

En aktiv forskningssamverkan kring frågor om digitalt bevarande sker även med andra lärosäten som Kungliga Tekniska Högskolan, Lunds tekniska högskola, Mittuniversitetet, Uppsala universitet och Umeå universitet.

Praktisk-teknisk samverkan med andra myndigheter och institutioner har skett i omgångar under de nära 40 år som Riksarkivet sysslat med digitalt bevarande. Redan 1989 beslutade Regeringen att SCBs befolkningsregister skulle levereras till Riksarkivet, vilket också innebar en kompetensöverföring i praktisk-tekniska frågor till arkivmyndigheten. Under 2000-talet har myndigheter och organisationer med behov av likartade tekniska lösningar för

digital lagring utvecklat ett organiserat erfarenhetsutbyte. I samarbetet ingår främst Riksarkivet, Kungl. biblioteket (inkl. det audiovisuella området), Lantmäteriverket och Sveriges Radio. Verksledningarna för Kungl. biblioteket och Riksarkivet har dessutom beslutat att fördjupa samarbetet i praktiska och tekniska frågor kring digital lagring, back up av centrala IT-system mm.

Utvecklingen av en e-förvaltning gör att kraven på Riksarkivets verksamhet växer, då vi till skillnad från övriga kulturarvsinstitutioner också har en roll i förvaltningsutvecklingen inom staten. En förutsättning för att förvaltningens elektroniska handlingar ska kunna bevaras är att myndigheterna bygger IT-system som är förberedda för det. Genom normering, inspektionsverksamhet samt stöd och råd underlättar Riksarkivet för myndigheterna att klara uppgiften. Över åren har det utvecklats en omfattande samverkan med flera av de större statliga myndigheterna som Försäkringskassan och Skatteverket. Försäkringskassan bidrog t e x med utvecklingsresurser och praktikfall i det ovan nämnda LDB-projektet.

Riksarkivet ingår idag i Regeringens e-delegation och var representerat i den tidigare E-nämnden. Riksarkivet medverkar också i olika utvecklingsprojekt och samverkansforum med anknytning till utvecklingen av e-tjänster inom statsförvaltningen Ett exempel är deltagandet i SAMSET, Samhällets elektroniska tjänster, där Riksarkivet medverkat i arbetet med vägledningar och tagit fram rapporten Elektroniskt underskrivna handlingar. Ett annat exempel är Riksarkivets deltagande som kravställare vid upphandling av system för e-faktura och e-beställningssystem.

Samarbeten med privata aktörer, såsom företag, folkrörelser och andra ideella organisationer

Elektronisk tillgång

Mellan 1948-1963 genomförde Mormonkyrkan (Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars Heliga) en mikrofilmning av omkring 100 miljoner sidor ur de svenska arkiven. Som tack för hjälpen fick svenska staten en uppsättning av mikrofilmen.

Sedan 2006 samarbetar Riksarkivet och Mormonkyrkan om digitalisering av det tidigare mikrofilmade arkivmaterialet. Samarbetets första etapp, som omfattar skanning av de historiska kyrkböckerna, slutförs under 2010. Materialet publiceras löpande på nätet av Riksarkivet SVAR.

Nästa etapp i samarbetet, som nyligen startat, har som mål att med hjälp av volontärer världen över skapa ett sökbart index med alla namn i de svenska historiska kyrkböckerna länkade till det skannade källdokumentet hos Riksarkivet. Namnindexet kommer att publiceras avgiftsfritt på mormonernas FamilySearch och på Riksarkivets hemsida.

Uppbyggnaden av den Nationella arkivdatabasen (NAD) under 1990-talet skedde i samverkan med landets arkivförvarande institutioner såsom t ex Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB), TAM-Arkiv, regionala folkrörelsearkiv, näringslivsarkiv samt bibliotek och museer.

Det finns även kommersiella aktörer som exempelvis ArkivDigital och Gensline som digitaliserar handlingar som förvaras på Riksarkivet och landsarkiven och sedan

tillhandahåller dessa mot ersättning via företagens webbsidor. För besökare i landsarkivens forskarsalar har tillgången till informationen varit fri.

Digitalisering

Riksarkivet MKCs samarbete med Kungl. biblioteket för att utveckla en storskalig tidningsskanning (se ovan) ger också möjligheter till samarbete med olika mediahus som står inför en omfattande utveckling och satsning på digitala medier. Av speciellt intresse är då de gamla tidningsarkiven. Via digitalisering kan informationen paketeras till tjänster för att både effektivisera det redaktionella arbete och att göra den tillgänglig på Internet för läsarna.

Riksarkivet SVAR har i samarbete med Allehanda Media skannat 1960-års utgåva av dagstidningarna Örnköldsviks Allehanda, Västernorrlands Allehanda och Nya Norrland. Allehanda Media bygger nu en pilotjänst på Internet med planerad lansering under våren 2010 för att testa kundernas intresse och betalningsvilja för produkter med digitaliserade tidningsarkiv som grund.

Digitalt bevarande

Riksarkivet har för det digitala bevarandet ett samarbete främst med större aktörer som TAM-arkiv och Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB).

Från de större internationella företagen finns generellt ett intresse för utvecklingssamarbete med Riksarkivet kring olika tekniker för digitalt bevarande. För närvarande sker samarbetet främst inom ramen för olika nationella och internationella projekt där företagen ingår som parter.